

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální pedagogiky

Komunikace a komunikační bariéry v rodině mezi prarodiči a vnoučaty

Bakalářská práce

Autor: Nikola Neugebauerová

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních

Vedoucí práce: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Nikola Neugebauerová

Studium: P16P0651

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních

Název bakalářské práce: **Komunikace a komunikační bariéry v rodině mezi prarodiči a vnoučaty**

Název bakalářské práce AJ: Communication and communication barriers in family between grandparents and grandchildren

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem mé práce bude analyzovat komunikaci prarodičů s vnoučaty, a to z hlediska její frekvence, toho jak probíhá a jaké překážky ji mohou ovlivňovat. Ve své práci se v teoretické části budu zabývat procesem komunikace obecně, komunikací v rodině, komunikačními bariérami a mezigeneračními vztahy. Empirický výzkum bude veden kvantitativní cestou, sběr dat bude proveden pomocí dotazníku.

ŽUMÁROVÁ, Monika a Beáta BALOGOVÁ. Medzigeneračné mosty. Košice: MENTA MEDIA, 2009. ISBN 978-80-89392-08-7. PETROVÁ KAFKOVÁ, Marcela. Šedivější hodnoty?: aktivita jako dominantní způsob stárnutí. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2013. ISBN 978-80-210-6310-5. BERTINI, Kristine. Sendvičová rodina: souběžná péče o malé děti a seniory. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0478-7. LEPILOVÁ, Květuše. Řečová komunikace verbální a neverbální: pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu. Ostrava: Ostravská univerzita, 1998. ISBN 80-7042-496-6.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Jiří Semrád, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 6. 11. 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci zpracovávala za pomoci odborných zdrojů, pod odborným vedením vedoucího práce a veškeré prameny jsem uvedla v soupisu použitých zdrojů.

V Hradci Králové 1. 4. 2019

.....

Nikola Neugebauerová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Leoně Stašové, Ph.D., za pomoc při psaní bakalářské práce, její vedení, cenné rady a připomínky.

Anotace:

NEUGEBAUEROVÁ, Nikola. *Komunikace a komunikační bariéry v rodině mezi prarodiči a vnoučaty*, Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 65 s., Bakalářská práce.

Bakalářská práce řeší problematiku rodiny a komunikace, zejména pak komunikaci mezi prarodiči a vnoučaty. V práci je popsána komunikace obecně, komunikace v rodině, její frekvence a překážky, které ji mohou ovlivňovat a měnit. Člení se na teoretickou a praktickou část.

V teoretické části jsou rozpracována témata rodiny, vymezení pojmu rodina, strukturou rodiny, typy rodin, funkcí rodiny a současnou rodinou, včetně rozvodu rodiny apod. Dále se zabývá tématem komunikace, funkcemi a formami komunikace, též verbální a neverbální komunikací. Dále jsou připojeny dílčí části z vývojové psychologie, vhodné pro práci, jedná se o obecný úvod do vývojové psychologie, členění etap fáze života jedince a konkrétněji rozebrané období adolescence a staří, vč. stárnutí jako procesu.

V praktické části následuje obecný úvod do šetření, výzkumný vzorek a cíl šetření, které je vedeno kvantitativně pomocí dotazníku. Následně jsou prezentovány výsledky výzkumu a závěrečná interpretace dat a shrnutí výsledků na závěr.

Klíčová slova: FORMOVÁNÍ, VZTAH, PRARODIČE, KOMUNIKACE, VNOUČATA, BARIÉRY, KOMUNIKAČNÍ BARIÉRY

Annotation:

NEUGEBAUEROVÁ, Nikola. *Communication and communication barriers in the family between grandparents and grandchildren*, Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019. 65 pp., Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis solves problems of family and communication, especially communication between grandparents and grandchildren. The thesis describes communication in general, communication in the family, its frequency and obstacles that can influence and change it. It is divided into the theoretical and practical part.

In the theoretical part there are elaborated the topics of the family, defining the concept of family, family structure, types of families, functions of family and present family, including family divorce, etc. It also deals with the topic of communication, functions and forms of communication, verbal and nonverbal communication. There are also parts of the developmental psychology suitable for work, it is a general introduction to developmental psychology, the stages of the phase of the individual's life and, more specifically, the analyzed period of adolescence and the elderly, incl. aging as a process.

The practical part is followed by a general introduction to the survey, a research sample and the purpose of the survey, which is quantitated by means of a questionnaire. Subsequently, the results of the research and the final interpretation of the data are presented and a summary of the results will be presented

Keywords: FORMING, RELATIONSHIPS, GRANDPARENTS, COMMUNICATION , GRANDCHILDREN, BARRIERS, COMMUNICATION BARRIERS

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 1/2013 (Řád pro nakládání se školními a některými jinými autorskými díly na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

ÚVOD	9
1. Problematika rodiny v současné moderní době.....	10
1.1. Vymezení funkcí rodiny.....	11
1.2. Typy rodin.....	13
1.3. Klasifikace rodin z hlediska funkčnosti rodiny	14
1.4. Současná moderní rodina	16
1.5. Typy problémově zatížených rodin a jejich charakteristika	17
1.6. Rozpad rodiny a její vliv na dítě.....	22
2. Komunikace jako významný prostředek lidské interakce.....	24
2.1. Vymezení pojmu komunikace	24
2.2. Funkce komunikace	25
2.3. Formy komunikace	26
2.4. Neverbální komunikace a její funkce.....	29
2.5. Druhy neverbální komunikace a jejich charakteristika	30
3. Životní etapy jedince dle vývojové psychologie	33
3.1. Životní etapy s ohlednutím na komunikační schopnosti daného období	33
3.2. Adolescence	34
3.3. Stáří a stárnutí.....	36
4. Mezigenerační vztahy v současné době.....	38
5. Empirická část - výzkumné šetření.....	41
5.1. Cíl výzkumu a stanovení hypotéz	41
5.2. Metodologie výzkumného šetření.....	42
5.3. Respondenti	43
5.4. Výsledky výzkumného šetření.....	43
5.5. Zhodnocení výzkumné části	56
6. ZÁVĚR.....	60
SEZNAM ODBORNÝCH ZDROJŮ.....	62
Seznam příloh	65

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se věnuji problematice komunikačních bariér mezi prarodiči a vnoučaty, neboť vlivem stárnutí populace je téma mezigeneračních vztahů stále aktuální a diskutované. Práce obsahuje teoretickou a praktickou část. V teoretické části práce jsou popsány a rozebrány témata rodiny, komunikace, adolescence, stáří a mezigeneračních vztahů, které považuji za vhodné pro rozpracování do své odborné práce, a souvisí s danou problematikou. V praktické části pak provedu kvantitativní výzkumné šetření pomocí dotazníku se žáky střední školy za účelem zjistit formu, frekvenci, témata a další aspekty toho, jak komunikují se svými prarodiči jejich vnoučata. Cílem mé práce bude analyzovat komunikaci prarodičů s vnoučaty, z hlediska její frekvence, toho jak probíhá a jaké překážky ji mohou ovlivňovat.

Téma práce jsem si vybrala záměrně, jelikož já sama mám všechny čtyři prarodiče a díky tomu, že jsme celá rodina žili od mého narození ve stejném městě jako oni, jsem s nimi měla nádherné dětství, kdy pomáhali mým rodičům s mou výchovou a zažila jsem s nimi plno krásných zážitků. Svě prarodiče mám velice ráda a vždy jsem si cenila toho, že byli a jsou součástí mého života a jsem si vědoma toho, jak výrazně pozitivně ovlivnili mě a můj život. Proto jsem zvolila toto téma.

Problematikou rodiny se zabývají autoři jako Řezáč (1998), Přadka (2004), Helus (2015), Možný (1999) a další autoři. Komunikací se napříč zabývá celá řada publikací a autorů, můžeme si uvést např. De Vitta (2001), Vybírala (2000), Strnadovou (2011), Černého (2007) a další. O adolescenci píše autoři Macek (1999), Říčan (2013) Nakonečný (2003). O problematice mezigeneračních vztahů a stáří píše autoři jako Dessaint (1999), Matějček a Dytrych (1997), Žumárová a Balogová (2009) Cesari Lusso (2011) a další autoři.

Ačkoliv jsou již práce s podobnou problematikou, kterou se zabývám já, žádná z nich nenese takový koncept jako má bakalářská práce. Mám za to, že má práce v rámci sociální pedagogiky a naší profese může být přínosná a značně patřící, neboť v naší profesi je potřeba umět pracovat nejen s dětmi, mládeží a dospělými, nýbrž od nás vyžaduje též umět se podívat „za oponu“ a zkusit proniknout a porozumět rodinným vazbám našich klientů a jakožto odborníků na danou problematiku umět pozitivně působit i na rodinnou síť a vazby v ní. Byla bych ráda, aby se tato myšlenka stala poselstvím mé bakalářské práce.

1. Problematika rodiny v současné moderní době

První kapitola práce pojednává o rodině a problematice s ní související. Vymezuje typy rodin, funkce rodiny a problémové rodiny, stejně tak se snaží o charakteristiku moderní rodiny 21. století. Rodina je první jednotkou, kterou dítě pozná, když se narodí a která výrazně ovlivňuje a formuje jedince po celý jeho život. Dítě se zde učí první sociální interakci, komunikaci, sociální role a skrze svou rodinu začíná poznávat svět a lidi kolem sebe. V raném věku jsou to pak nejčastěji rodinní příbuzní a poté se přidávají další. Následující kapitola je zaměřena na základní teoretické koncepty rodiny v kontextu dnešní moderní doby, kdy se některé tyto složky proměnily. V důsledcích toho se pak proměnila i rodina, tak jak na ní bylo nahlíženo v dřívějších dobách.

Prvně se komunikace dítěte odehrává pouze v rodině s jejími členy. Přadka (2004, s. 26) definuje rodinu jako „základní, primární a neformální sociální skupinu, která má různou velikost, je různě vnitřně strukturovaná a má rozličné vazby na společnost“. Pod tímto pojmem můžeme též rozumět manželský pár a děti, tuto jednotku lze označit jako nukleární, neboli jadernou rodinu. Rodina je navzájem založena na příbuzenských a manželských vazbách. Pokud si položíme otázku, co bychom měli od rodiny očekávat a jak by měla fungovat, je to taková rodina, v níž převažují bezprostřední a důvěrné kontakty, společné skupinové zájmy, plánování budoucnosti, vzájemná pomoc a spolupráce. (2000, s. 26)

„Rodinu lze označit jako přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí, aniž by si mohl vybrat jiné a přejímá to, co v něm je připraveno rodiči“. (Přadka 1983 in Přadka 2004, s. 26) Dítě se v rodině učí všemu, co je nezbytné pro jeho život, dle autora zde děti reagují na svět okolo sebe a na situace, v nichž se postupně ocitají. Autor se dívá na rodinu jako na sociální subsystém, kde se člověk během celého svého života učí hrát základní sociální role, přičemž uvádí, že obsah těchto rolí je v dnešní moderní rodině a době proměnlivý a též se mění kulturní a dobovou situací. (Přadka, 2004, s. 26)

Jaroslav Řezáč (1998, s. 192) vnímá rodinu s odvoláním na P. Říčana jako „intimní vztahový systém vyznačující se časoprostorovým ohraničením, jeho členové utvářejí svůj společný život především v privátním prostoru, z něhož jsou vyloučeny jiné osoby“.

Dále se nabízí shrnutí rodiny z psychologického úhlu pohledu dle Řezáče. (1998, s. 203) Za rodinu můžeme považovat takovou skupinu, která akceptuje existenci člověka takového, jaký je bez výhrad, ochraňuje společné prostředí, podporuje svobodu člena rodiny, zajišťuje základní potřeby nutné k přežití a navzájem se podporuje.

Matějček a Dytrych, citují ve své publikaci Langmeiera a Kňourkovou, kteří rodinu vidí jako „*institucionalizovanou biosociální skupinu, vytvořenou přinejmenším ze dvou členů odlišného pohlaví, mezi nimiž neexistují pokrevní pouta, a z jejich dětí*“.
(Langmeier, Kňourková, 1988 in Matějček, Dytrych, 1997, s. 14-15)

1.1. Vymezení funkcí rodiny

Rodina, do které se narodí dítě, má určité funkce. Prvně musí dítě vychovat, zabezpečit ho a postarat se o něj, zde můžeme uvést funkci ekonomickou a socializační, aby potom bylo schopné založit svou vlastní rodinu, ve které vychová potomky. (Funkce reprodukční) V následující kapitole si vymežíme tyto funkce podle autorů a z odlišných hledisek.

Můžeme mluvit o základních funkcích rodiny, mezi které řadíme funkce:

- reprodukční
- socializační
- ekonomickou
- zachování kulturního vývoje a přenos kulturních vzorců (Přadka, 2004, s. 26)

Přadka (2004, s. 27) však uvádí, že existují i další vymezení např. funkce biopsychická, ekonomická, společenská a sociopsychologická.

Z. Matějček uvádí, že rodina (Matějček, 1994, s. 16 in Přadka 2004, s. 27) „*má jedinečné a výsadní postavení v několika směrech. Předně jen ona stojí na počátku a má tedy možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Za druhé, nejpřirozenějším způsobem a nejvydatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte. A za třetí, je modelem mezilidských vztahů, který si dítě ponese dál do života a jímž bude poměřovat všechny další vztahy, do nichž samo vstoupí*“.

Jiné rozdělení nabízí ve své publikaci Helus, (2015, s. 219 – 222) který mluví o deseti základních funkcích rodiny.

Rodina uspokojuje základní potřeby dítěte v raných stádiích jeho života - Mluvíme zejména o uspokojování biopsychických potřeb, jako je jídlo, pití, spánek, pohyb a hygiena.

Rodina uspokojuje potřebu přináležitosti dítěte - Dítě potřebuje cítit, že někam patří, že má domov a má se kam vrátet. Malé děti jsou závislé na „svém člověku“, většinou je to matka nebo otec, se kterými se mohou identifikovat a ztotožňovat.

Rodina skýtá dítěti místo pro vlastní aktivitu a seberealizaci - Pro dítě je důležité, aby se mohlo aktivně projevat, učit se a bylo obdivováno za to, že je v něčem dobré.

Rodina povolna uvádí dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení - Rodina učí dítě ke vztahu k majetku a vybavení, kterým disponuje. Učí ho se o ně starat a zacházet s ním a využívat ho. Učí se zde skupinovou a osobní hodnotu ve vztahu já mám x my máme.

Rodina určuje prožitek sebe sama jak chlapce/dívky - Dítě se v rodině učí svou genderovou příslušnost. Výrazně vnímá roli otce, matky, babičky, dědečka nebo sourozenců.

Rodina dítěti skýtá vzory a příklady, které na ně působí - Dítě skrze cit, který cítí k rodičům a vidění jednání rodičů v různých situacích, napodobuje toto jednání. Snaží se vidět v rodiči osobnost a chce se tímto člověkem stát. Dítěti se tedy skýtá jedinečná příležitost, jak se učit vcítovat se a chápat druhé osoby.

Rodina v dítěti zakládá, upevňuje a dále rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého - Tento efekt můžeme pozorovat v důsledku toho, že je dítě zapojováno do života rodiny a jejího širšího kolektivu.

Rodina otevírá dítěti příležitost vejít do mezigeneračních vztahů a tím hlouběji proniknout do chápání lidí různého věku, založení a postavení - Dítě je ve své rodině včleněno do velké řady vzorců vztahů. Mezi rodiči navzájem, mezi rodiči a prarodiči,

dále mezi sourozenci a ostatními rodinnými příslušníky apod. a díky tomu vnímá pestrost a škálu mezigeneračních vztahů a učí se je samo.

Přes své rodiče, prarodiče, sourozence, příbuzné a přátele získává dítě představu o širším okolí, společnosti a světě - Dítě vnímá např. lidská povolání, občanské povinnosti, problémy a pokušení, které život nabízí a kterým čelí.

Rodina by měla být místem, kde se mohou členové navzájem svěřovat, přijít si pro radu, pomoc a která nabízí útočiště v náročných situacích - Důležitá funkce zejména při vstupu dítěte do školy, kde dítě zažívá nové a nepoznané a je potřeba, aby měl v rodině to správné podpůrné prostředí.

Z výše uvedené teorie můžeme vnímat, jak dalekosáhlý vliv má rodinné prostředí na život dítěte. Dítě se pak v rodině učí vše, co potřebuje do života a tyto vzorce aplikuje i do svého dospělého života, osobního, pracovního i sociálního.

1.2. Typy rodin

V dnešní moderní době můžeme nalézt mnoho typů rodin. Jejich rozčlenění již dávno nemá pouze model otec, matka a dvě děti, jak tomu bylo dříve, ale vlivem doby naskytá mnoho variant. Smyslem této kapitoly je si tyto varianty přiblížit.

Rodiny mohou mít různou podobu a formu, z typologického hlediska je můžeme rozdělovat dle Přadka (2004, s. 27) např., podle počtu členů v rodině, tedy na rodinu nukleární, vícegenerační a polygami. Dále uvádí, že je možné rozdělení např. podle příslušnosti k sociální vrstvě, kde uvádí př. rodinu dělnickou, rodinu rolnickou, rodinu inteligence. Jedním z dalších měřítek, které ve své publikaci uvádí je rozdělení podle moci a prestiže v rodině. Takové rodiny se dělí na rodiny matriarchální, patriarchální, egalitární apod.

Americký sociolog M. Sussman (in Přadka, 2004, s. 27) uvádí rozdělení dle jiného paradigmatu.

- 1) Základní rodina – manželé a jejich děti, kteří spolu žijí
- 2) Manželská rodina – manželé bez dětí (zde uvádí, že tato rodina mít děti může, ale děti žijí již mimo domácnost)
- 3) Rodina, kde je jen jeden rodič

- 4) Domácnost s jedním členem (zde žije svobodný dospělý)
- 5) Trígenerační rodina
- 6) Manželé, kteří jsou ve středním věku, nebo již postarší a jejichž ratolesti studují v jiném městě
- 7) Rozšířené příbuzenské rodiny
- 8) Tzv. rodiny druhé kariéry, kde je žena opět pracující, a děti chodí do školských zařízení, či jsou mimo domácnost

Matějček a Dytrych (1997, s. 15) mluví pak ve své publikaci o rodině orientační, prokreační, nukleární, rozšířené, doplněné a náhradní. Za orientační rodinu lze označit takovou rodinu, do které se narodíme a kam patříme. Poté, když jsme dospěli a dostatečně zralí na vytvoření vlastní rodiny, zakládáme s vlastním partnerem tzv. rodinu prokreační. Nukleární rodina je pak pojem, kterým označujeme manžela, manželku a jejich děti. Rozšířená rodina je rodina, do které zahrnujeme i širší příbuzenstvo apod. Doplněná rodina vzniká, pakliže má jeden z rodičů dalšího potomka, který nemá však společné oba rodiče. Náhradní rodina pak vzniká adoptováním potomka. Jak si tedy můžeme povšimnout, existuje značné množství variant, jak lze rodinu členit.

1.3. Klasifikace rodin z hlediska funkčnosti rodiny

Následující kapitola pojednává o typech rodiny, z hlediska jejího fungování. Téma funkčnosti rodiny je pro mou práci vhodné, neboť pakliže některá rodina má problém ve svém základním fungování, pak širší vazby, které mohou být právě např. s prarodiči, nebudou takové, jako u běžně fungující rodiny a z toho důvodu bude odlišná i komunikace prarodičů nejen se svými vlastními dětmi, ale též s vnoučaty.

Helus (2015, s. 222 – 224) rozčleňuje rodiny z hlediska jejich fungování do pěti kategorií. Připomíná však, že funkce, které jsem popsala v kapitole Vymezení funkcí rodiny, jsou spíše ideálem a nejlepší variantou, jak by měla rodina fungovat. V mnohých rodinách tomu však tak není. Proto můžeme fungování rodin rozčlenit do níže popsaných pěti skupin.

V **stabilizačně funkčních rodinách** fungují bezpečně všechny funkce rodiny a děti mají zajištěno optimální zrání, rozvoj, podporu a všechny oblasti, které jsou potřebné pro jejich fungování a rozvoj.

Funkční rodina s přechodnými, více či méně závažnými problémy je charakteristická tím, že problémy se zde vyskytují, ale rodina je dokáže vyřešit. V těchto rodinách mají problémy vnitřního i vnějšího charakteru. (např. osobní selhání, nebo komplikace, které přináší život) Členové této rodiny si problémy a s nimi spojené ohrožení funkcí uvědomují a proto se snaží jednat opatrně a snaží se konflikty vhodným způsobem vyřešit.

V **problémové rodině** se již vyskytují komplikace a také je zde problémové plnění funkcí rodiny. Rodina se nachází často na pokraji rozpadnutí, avšak snaží se tomu zabránit. Často tyto rodiny vyhledávají odbornou pomoc. Náprava bývá často málo účinná, a proto je pro tuto rodinu častým východiskem rozchod, nebo rozvod a urovnání poměrů s co největším zřetelem pro děti.

V typu **dysfunkční rodiny** jsou již některé funkce vážně, nebo po delší dobu narušeny. V této rodině je situace tak vážná, že setrvání dítěte v ní je vnímáno jako ohrožující pro dítě a jeho rozvoj. V rodině je proto nutná pomoc odborníků a institucí, jejichž rady rodina často nechápe a neumí se jimi řídit. V těchto rodinách se můžeme setkat s alkoholismem jednoho z rodičů, nebo četné nevyřešené krize. Helus uvádí, že tyto rodiny žijí často s velice nízkými, často podprůměrnými příjmy, v nevyhovujícím bytě, kde se tísní a mají málo prostoru. Rodina však není schopná najít vhodné řešení. Jedná se o rodiny, které jsou zatížené psychickými problémy, jejíž rozvod či rozchod může v dětech zanechat dlouhodobé či traumatizující následky.

Helus zde odkazuje na Matějčka (1992), podle něhož **afunkční rodina** znamená, že vůči dítěti neplní svůj účel, v této rodině je dítě přímo ohroženo. Rodiny tohoto charakteru jsou často zatíženy patologií a nezájem o dítě v těchto rodinách často přerůstá v nenávist a nevraživost vůči dítěti. Rodina je již tak rozvrácena, že odborná pomoc je zde nemístná a neměla by účinnost. Řešení situace se proto nachází mimo rodinu, kde jsou pak soudem rodiče zbaveni svých rodičovských práv a dítě je pak umístěno do dětského domova nebo zařízení náhradní rodinné péče. Helus (2015, s. 224) uvádí, že těchto rodin je v ČR méně než 1%.

V kapitole jsme si přiblížily rodinu z hlediska jejího fungování, neboť na dítě a vůbec celou rodinu má fungování rodiny, ve které žije, veliký vliv a výrazně ho ovlivňuje

a formuje i do budoucnosti a též ovlivňuje jeho vlastní partnerské vztahy a potažmo i to, jak bude on sám vychovávat své vlastní děti.

1.4. Současná moderní rodina

Ve srovnání s minulostí, žijeme ve značně odlišném světě. 20. a 21. století přineslo řadu změn, spoustu aplikací, inovací a technologií, které se promítly do všech oblastí života. Svůj podíl na tom má zajisté i zrovnoprávnění žen na pracovním trhu. Narostly i požadavky na vzdělání, pracovní dovednosti a také požadavky na pracovišti se navýšily. Můžeme říci, že spoustu věcí se zrychlilo. Vlivem těchto změn, které se dostaly do všech oblastí, se začala proměňovat i rodina a její klasická charakteristika. V kapitole je stručný nástin změn, které se udály, jejichž vlivem se rodina proměnila.

Přadka (2004, s. 27 – 28) ve své knize uvádí, že současná moderní rodina je značně kritizována, neboť rodiče svým dětem věnují stále méně času, též pak svým vlastním rodičům – prarodičům. Dnešní moderní doba staví také do popředí materiální hodnoty, nad ty duchovní, což můžeme vnímat jako špatný trend této doby. Dále vidí nedostatky ve společně sdílených rodinných činnostech a prožívání. Dnešní rodiny můžeme spíše charakterizovat jako rodiny s jedním dítětem, než se dvěma dětma, i to je trend doby. Mění se struktura rodiny navenek i zevnitř. Také mezi dalšími problémy vidí nezaměstnanost a vysokou rozvodovost. Autor dále připomíná, jak silný vliv na všechny své členy rodina má. Hlavním ze základních aspektů je pocit bezpečí, jistoty a vzájemné provázanosti uvnitř rodiny. Z pedagogického hlediska je pro nás důležité pozorovat toto prostředí pro výchovné účely, tedy jak je doma dítě vychováváno. Zde můžeme sledovat objektivní a subjektivní činitele výchovy, přičemž *subjektivní činitele* jsou odvozené od hodnotové orientace, vzdělání rodičů, profesním zaměřením rodičů, chováním rodičů a dalších vztahů v rodině a jako *objektivní činitele* vnímá společenské, ekonomické, politické a dobové podmínky.

Helus (2015, s. 202 – 203) ve své publikaci uvádí pět znaků současné moderní rodiny. Hovoří o tom, že současná rodina je rodinou nukleární (jádrovou), tím, že jádro rodiny tvoří několik málo lidí, kteří spolu sdílejí intimní soužití. Jádro je tvořeno dvojicí, ať už jsou sezdaní (tzv. manželská rodina) nebo nesezdaní (partnerská rodina). Tato dvojice společně vychovává a pečuje o své děti a o děti z předcházejících vztahů

parterů. Díky tomu můžeme říci, že se jedná o rodinu dvougenerační. Dále autor popisuje rozdíl od vícegenerační rodiny. Připomíná, že sice jádro tvořil manželský svazek, kterých bylo uzavíráno více, než v dnešní době, ale byl více spjat do širšího příbuzenstva. Jednalo se o generaci prarodičů, praprarodičů a jejich potomků (bratrů a sester a jejich rodin) případně dalšími příbuznými, na základě čehož si vybudovali i vzdálenější příbuzní velice silné vazby na svou rodinu. Mladí lidé měli menší volbu rozhodování o tom, koho si vezmou. Sňatek byl často domluven dopředu rodiči mladých a tento uzavřený sňatek měl vést k zvýhodněním a benefitům pro celou rodinu. Jednalo se o majetek, půdu apod. V dnešní době je běžné, že milenci spolu chodí a poté dobu žijí ve společné domácnosti a poté až se berou. Jak poukazuje Helus, dříve se snoubenci poznali až na zásnubní hostině, která byla chvíli před svatbou, nebo se často poznali až na ní. Dnes se snoubenci berou dobrovolně, protože chtějí. Dříve se vzepřít přání rodičů bylo prakticky nemožné.

Další změna nastala ve věku zaležení rodiny. Trendem moderní doby je, že se posouvá průměrný věk, kdy mají lidé první potomky a vstupují do manželských svazků. Kraus (Kraus et al. 2015, s. 27) mluví o demografické situaci moderní rodiny, kde se posunuje hranice uzavírání sňatků. U mužů je to věk z dvaceti čtyř let na dvacet devět let a u žen z dvaceti jedna let na dvacet sedm let. Dochází k výraznému poklesu porodnosti, nyní je koeficient 1,3. Zmiňuje se, že dítě je často vnímáno jako překážka v kariéřním růstu a seberealizaci.

1.5. Typy problémově zatížených rodin a jejich charakteristika

Vlivem různých faktorů mohou nastat v rodinách problémy. Některé z problémů jsou rodiny schopné vyřešit a pomoci si od nich sami, jiné závažnější problémy pak rodina bez odborníka nevyřeší. Následující kapitola pojednává o těchto rodinách, přibližuje jejich fungování a snaží se mapovat problémy, se kterými se potýkají.

Prvním typem problémové rodiny je **rodina nezralá**. V této rodině jsou rodiče příliš mladí na to, aby přivedli na svět dítě a vychovávali ho. Takovéto dítě přichází na svět nechtěné, kdy rodiče cítí, že nemají jinou možnost, než si dítě nechat. Z počáteční ambivalence vůči dítěti se nakonec postoj k němu uklidní a ustálí, nicméně lze ho pozorovat. Nezralost rodičů můžeme pozorovat především ve třech oblastech.

První oblast je oblast životního změření, hodnot a životního způsobu, kde mladí rodiče jsou ještě až přespříliš zaneprázdnění sami sebou a svým vývojem. Často nemají životní plány a nevědí, kam směřují a co chtějí. To se může projevat ve výchově dítěte, kterou mladí zanedbávají, nebo nevidí dostatečně rizika, která dítěti hrozí, což se může odrazit v dítěti a jeho povaze. Druhou nezralost můžeme pozorovat v oblasti zkušeností, kdy mladí rodiče o výchově moc nevědí a ne všechno si dovedou představit a domyslet realisticky. Třetí oblastí je oblast nezralosti citů, jelikož mladí rodiče lehce vzplanou a propadnou afektu. Málo se umí do dítěte vcítit a do toho, co skutečně potřebuje a málo dovedou pro dítě vytvořit klidnou a pozitivní atmosféru. V hodně případech zde najdeme problémy ekonomické a sociální. (např. nedokončené vzdělání, komplikované bydlení – často žijí s rodiči) Tato nezralost působí na dítě již v počátcích a zanechává v něm dlouhodobé následky. (Helus, 2015, s. 225)

Rodina přetížená je charakteristická tím, že na první pohled se jeví jako normální rodina, kde jsou splněny všechny předpoklady pro úspěšný rozvoj dítěte. V této rodině rodiče své dítě milují, projevují o ně zájem, často mají nadprůměrné vzdělání a pro výchovu dítěte jsou dostatečně zralí, nicméně dítě strádá kvůli přetíženosti rodičů, která se projevuje ve společném soužití. Podle Heluse tak snižuje psychologickou funkčnost rodiny směrem k dítěti, v tom tkví její problémovost. Pokud si položíme otázku, kde můžeme hledat zdroje oné přetíženosti, existuje několik problémů, které ji mohou způsobovat. Jedná se o konflikty v rodině, nebo zaměstnání, které se přenáší do domácnosti, dále pak náročnost spojená s narozením dalšího dítěte. Jako další důvod přetíženosti můžeme uvést nemoc některého člena v rodině a s tím spojené starosti, nebo citové strádání v rodině, které může způsobit rozvod úmrtí rodičů, změna bydliště apod. Další problémy mohou pramenit z ekonomických, bytových, nebo kariérních potíží. Pakliže má pedagog ve své třídě dítě z přetížené rodiny, měl by se snažit dítě nezatěžovat a zbytečně nezhoršovat jeho prospěch a studijní výsledky. Snaží se mu kompenzovat strádání doma, což má zpětně pozitivní účinek v rodině. (Helus, 2015, s. 226-227)

Ambiciózní rodina se vyznačuje stejně jako rodina přetížená tím, že na první pohled vypadá jako rodina, která funguje a kde je vše v pořádku. Existují tu dobré podmínky pro rozvoj dítěte. Pro tyto rodiny je typické, že rodiče jsou až moc zatěžováni vlastními potřebami a úkoly, které se váží k jejich povolání, kariérnímu vzestupu a seberealizaci,

na úkor toho, že se málo věnují a rozvíjí vlastní děti. U rodičů často dominují takové hodnoty jako vysoké kariérní postavení a úspěchy dítěte ve studiu. Často hodně cestují a mají luxusní bydlení, jelikož se tyto rodiny vyznačují vysokým materiálním standardem. Rodiče mají často vysoké příjmy. Dítěti často kupují věci a tím se ho snaží „podporovat“. V těchto rodinách však dítěti nechybí věci hmotné, nýbrž ty nehmotné, neboť dítě strádá v potřebách citových a pocitu jistoty a stability v rodině. Chybí mu vřelá láska rodičů, často neumí ale vysvětlit co jim vlastně chybí. Mají vše ve všech oblastech a jsou hýčkané, nicméně právě to v nich probouzí touhu mít ještě více a chtít ještě víc. Z pohledu odborníka je práce s touto rodinou velice náročná, jelikož je obtížné najít společnou řeč pro účinnou spolupráci. (Helus, 2015, s. 228)

V **rodině perfekcionista** je charakteristické, že rodiče od svého dítěte vyžadují vysoké výkony a perfektní výsledky, bez ohledu na schopnosti dítěte. Požadavky od rodičů se dostávají do rozporu se schopnostmi dítěte, jeho zájmy a vnějšími možnostmi, které dítě má a díky tomu se dítě dostává do permanentní zátěže. Dítě se snaží dostat přání rodičů na výsledky, ale jelikož zde chybí předpoklady, musí dítě vynaložit extrémní úsilí. Takové dítě je pak vyčerpané a bojí se, že neobstojí, že zklame. V perfekcionista rodině je pak toto selhání bráno jako katastrofické. Pokud dítě selže, v domácnosti nastává disharmonie vztahů a nerovnováha, je narušena sebejistota a sebedůvěra dítěte. Úkolem pedagoga je pak vyhnout extrémní situaci dítěte a spolu s nároky rodičů se snaží o reálné možnosti, které dítě může zvládnout. V této rodině je vhodná spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou. (Helus, 2015, s. 228-229)

V **autoritářské rodině** jsou vztahy k dítěti charakterizovány ustavičnými příkazy a zákazy bez ohledu na potřeby dítěte. Dítě se nemůže samostatně rozhodovat a nést odpovědnost, projevovat své spontánní já. Rodinu názory a zájmy dítěte nezajímají. Dítě v této rodině pak může cítit frustraci seberealizace. Tyto důsledky bývají dle Heluse různého charakteru a může se jednat o sklony k apatii a rezignaci na téměř vše, včetně vzdělání. Dítě se též v důsledku může projevovat impulsivně a výbušně, v krajní podobě může vést k agresivní nenávisti směrem k rodině. Dítě vychováno v této rodině může ve svém důsledku a dalším vývoji směřovat k asociálnímu či protispolečenskému chování. Rodiče u těchto dětí vyžadují naprostou, často slepou poslušnost. Tyto děti jsou často drilovány a šikanovány. Rodiče děti nevedou

k pochopení smyslu požadavku, který chtějí, ale od příkazu dítěti rovnou vyhrožují. V dítěti se tak hromadí negativní city a prožitky jako strach, nenávisť, vztek, lítost, zoufalství, pocitu, že není milováno apod. Tresty, které dítě dostává, mohou být psychického rázu (např. urážky, ponižování, zesměšňování) nebo fyzického rázu, v takovém případě mluvíme např. o bití. Není neobvyklé, aby dítě o trest požádalo, nebo poprosilo a poděkovalo, což vede tzv. lámání osobnosti, což znamená, že dítě potlačí touhu rozvíjet se jako osobnost. Opačně v něm narůstá agresivita, kterou si pak vybíjí např. na slabších dětech, ničením hmotných věcí apod. V rodině může být jen jedna osoba, otec nebo matka, kteří vytváří toto autoritářství, přičemž ostatní členové rodiny jsou tímto sami postiženi a autoritářstvím trpí. Často však tuto výchovu sami aplikují na své potomky. Děti z autoritářských rodin pak pedagog pozná tak, že se buď projevují vylekaně a ustrašeně, anebo záłudně a agresivně v závislosti na tom, jak se s autoritářskou výchovou v rodině samy vyrovnaly. (Helus, 2015, s. 229-231)

Rodina rozmazlující, též nazývaná protekcionistická, se vždy snaží dítěti ve všem vyhovět a udělat vše tak, jak si dítě žádá. V této rodině je hlavní problém, že i když rodina svému dítěti je oporou, pomáhá mu apod., dostává se do rozporu s přenesením odpovědnosti, kterou dítě má, překonat samu sebe, nést důsledky svého jednání, což je též velice důležitý prvek ve výchově, který se dítě musí naučit. Helus rozděluje tři základní formy protekcionismu. Protekcionismus útočný, neboli ofenzivní, kde rodiče bojují za své dítě, jeho ochranu a prospěch vždy a všude. Pedagog se pak s takovými rodiči často dostává do konfliktu, neboť ho rodiče obviňují, že je na jejich dítě zasedlý, že ho záměrně poškozují, nadržuje druhým dětem apod. Pedagog by měl v konfliktu být věcný a konkrétní, neboť pokud upadne do afektu, vztahy se zhoršují a dítě bývá do konfliktu zatahováno. V dobrém případě je optimální trpělivé vysvětlování v čem a jak konkrétně dále spolu postupovat. Druhým typem je perfekcionismus soucítící, kde rodiče nevystupují na obranu útočně, ale zauímají postoj spolutrpitele. Cítí pocit ukřivdění, ve světě vidí nepřátelskou sílu, která dítěti ubližuje a rodičům nezbyde nic jiného, než být v jeho bolesti s ním. Jsou tím ale narušeny vztahy dítěte ke škole, světu, druhým lidem, mimo jiné jsou i demoralizovány vnitřní a morální zdroje žáka a jeho aktivity. Perfekcionismus služební je jev, kdy se rodiče snaží svému dítěti vyhovět za každou cenu a podřizují se jemu a jeho přání. Z dítěte se tak stává diktátor, který ovládá své rodiče, tomuto jevu říkáme tzv. pedagogická inverze. (Helus, 2015, s. 231-232)

Dalším typem problémové rodiny je **rodina nadměrně liberální a improvizující**. Dítě v této rodině postrádá nedostatek řádu a programu. Rodiče si neumí vytyčovat jasné výchovné cíle a ty uplatňovat. Rodiče si ovšem myslí, že když dítěti důvěřují a nechávají mu volnost, aby si samo zvolilo, co se mu líbí, obhajují tím onen nedostatek výchovných cílů. Díky tomu si neuvědomují, že dítě trpí přemírou volnosti. Takové dítě se pak může projevat jako lenivé, které má sklon ke špatné zábavě, sociálnímu sdružování, může být též egoistický a sobecký. Problémy jsou však často přehlíženy, nebo podceňovány. Děti se jako starší pak rodičům brání, že jim nemají co mluvit do jejich věcí a dělají si dále věci po svém, i když se třeba jeden z rodičů snaží o výchovu. Prací pedagoga je pak dobře formulovat a časově definovat dohody, jenž by postupně integrovaly prvky řízení, programu a kontroly do rodinného soužití. Za úspěchy pak musí být rodina pozitivně posilována a motivována. (Helus, 2015, s. 232)

Mezi **rodiny odkládající** bychom mohli zařadit některé z typů rodin, které se mohou nacházet ve vleklé krizi, nebo se může jednat o rodiny ambiciózní, přetížené, mající často tendenci své potomky někomu svěřovat a „odkládat je“. Na začátku se může jednat o hezkou myšlenku pomoci rodičům ze strany prarodičů, tet a strýců, ovšem problém je to ve chvíli, kdy rodiče své děti svěřují do péče někomu jinému, kdykoliv je to jen trochu možné. Díky častému střídání lidí, prostředí a jiných věcí zde hrozí riziko narušení základní citové osy jeho zrání. Komplikuje se vztah k utváření vztahu k domovu a ke svým osobním věcem a povinnostem. Nebezpečí podle Heluse zde představuje i vznik deprivčního syndromu, kdy dítě citově strádá v důsledku špatně založených klíčových citových vztahů a vazeb. Dítě z této rodiny pak, jako straší, může mít špatně naučené sociální návyky jako střídání lidí, uvědomění si, co je vhodné a nevhodné. Dítě může mít také pocit, že o něj nikdo nestojí. Pedagog může vhodným korigováním napomoci rodině, aby byla její situace alespoň v únosných mezích. (Helus, 2015, s. 233)

Rodina disociovaná je charakteristická pro vážné narušení vztahů, které jsou důležité a klíčové pro funkčnost rodinného prostředí. Mohou být narušeny jak vnitřní tak vnější vztahy rodiny, eventuálně oboje. Vnější narušené vztahy znamenají, že rodina může být izolovaná od okolního světa, tedy že nemá dostatečné kontakty s okolním prostředím, rodinou, příbuznými nebo přáteli a izoluje se, anebo být v konfliktu

s okolím světem, přičemž obě tyto formy spolu souvisí, což znamená, že pokud má rodina konflikty s okolím, uzavírá se do sebe. Pedagog se pak snaží u takovéto rodiny, pakliže učí jejich dítě apelovat na společné zájmy, kdy je cílem dobro dítěte a tyto disociační tendence se snaží oslabovat. Vnitřní vztahy v rodině pak mohou být narušeny buď slabým kontaktem mezi členy rodiny vzájemně a nezájmem o své rodinné příslušníky, anebo konflikty mezi jejími členy, kdy v rodině panuje napětí, neklid a hádky. V této fázi je charakteristický strach dětí o rozpad rodiny. (Helus, 2015, s. 233-235)

1.6. Rozpad rodiny a její vliv na dítě

Rozpad rodiny je vždy jednou ze závažných životních situací, která značně působí na rodiče a na děti. Zejména malé děti, které situaci nerozumí a nedá se jim vysvětlit, jsou v obtížné situaci. Tato zásadní změna v životě dospělého i dítěte sebou nese spoustu rizik a problémů. Některé rozvody a odluky partnerů pečujících o společné dítě probíhají bez obtíží a partneři se umí domluvit na formě péče o dítě, potom takové dítě vyrůstá mezi oběma rodinami relativně v pořádku bez psychických problémů s pocitem, že má oba rodiče, kteří tu jsou pro něj. Bohužel osobně se stále častěji setkávám s tím, že rodiče se neumí domluvit, chtějí si dítě nejlépe přivlastnit pro sebe a zájmy dítěte staví pod zájmy své v zášti k druhému partnerovi. Takové jednání je nejvíce rizikové protože poškozuje dítě, které je v konfliktech rodičů často nevinně, a tudíž není férové, když cítí tento negativní tlak kolem sebe. Zájmy dítěte by vždy měli být nad zájmy dospělých a dítě by především mělo cítit nejen lásku ze strany obou rodičů, ale také to, že rodiče spolu vycházejí, alespoň v komunikační rovině a bez hádek.

Konfliktovost rodiny se zpravidla může stupňovat během probíhajícího rozvodu. Rozvodem pak můžeme rozumět zánik manželství, kde Možný (1999, s. 175) ve své publikaci předpokládá, že pár má společenský zájem na manželství jako na trvalém svazku a tudíž soud přistupuje ke zrušení manželství „ve společensky odůvodněných případech“.

Helus (2015, s. 236 – 237) uvádí, že malé děti do osmi let si situaci často neuvědomují a o své rodině se vyjadřují hezky a pozitivně. Zde můžeme vidět, jak je malé dítě silně navázáno na své rodinné prostředí. Prozíření a uvědomění si reality dítěti často dochází

později, až když je rodina neúplná. Podstatně hůře situaci snášejí děti od devíti do dvanácti let, kdy jsou tyto děti pozorovateli označovány za smutné a nešťastné. Ve škole se mohou přechodně zhoršit jejich studijní výsledky, často se rozbřečí a jsou duchem nepřítomné. Okolo věku třinácti let už děti zasahují do hádek rodičů, snaží se přivést na konflikt vlastní stanovisko a rodiče přesvědčit. Tyto děti mohou mít ve škole různé projevy chování. Některé jsou klidné, i když se může jednat o povrchovou klidnost, jiné plné afektů a vzdoru, až po úplnou změnu v chování. Všechny tyto zvláštnosti jsou dány nejen věkem dětí, ale i formou, jak doma konflikty před dítětem probíhají a jak je, nebo není, do nich dítě vtahováno. Důležitým faktorem je i to, jak konflikt zvládá rodič, se kterým se dítě identifikuje, stejně tak i jeho psychické vlastnosti jako temperament a charakter. V rámci odborných kompetencí pedagoga Helus uvádí, že by měla být i analýza dítěte, které je v mimořádně náročné životní situaci a dítěti se snažit co nejvíce pomáhat, zklidnit dítě a zabránit zveličování potíží ujištěním dítěte o stabilním zázemí, které má ve třídě a potažmo ve své paní učitelce nebo panu učiteli.

Pro dítě je pak nejsložitějším obdobím puberta, kde o to více potřebuje oporu svého rodinného zázemí. Pokud ji nemá, může to vést až k patologickému chování, záškoláctví a dalším problémům. Nutno však podotknout, že na tuto závažnou událost reaguje každé dítě jinak, specificky a individuálně, podle své osobnosti a vrozených vzorců.

2. Komunikace jako významný prostředek lidské interakce

Následující kapitola se zabývá komunikací a jejími vybranými aspekty, neboť komunikace patří mezi základní lidské potřeby. V kapitole jsou stručně popsány základní termíny komunikace, její formy a druhy a blíže je popsána neverbální komunikace.

Strnadová (2011, s. 18) ve své publikaci uvádí, že příčiny lidské komunikace můžeme hledat v samotných lidských bytostech, neboť lidé patří ke společenským bytostem, přičemž tuto teorii zavedl již v antice Aristoteles, který dal v řečtině tomuto termínu výraz *zoon politicon*. Pro společenskou bytost je pak komunikace základním nástrojem pro společenskou interakci. Pakliže chceme znát rozdíl mezi pojmy sociální komunikace a sociální interakce, uvádí Strnadová, (2011, s. 26) že pojem sociální interakce je vůči pojmu sociální komunikace obecnějším pojmem, širším a nadřazenějším. Interakce pak označuje spíše aktivitu činností. Mezi pozitivními interakcemi si můžeme uvést kooperaci, participaci, konsenzus a akomodaci. Poslední dva termíny označují dohodu a přizpůsobení se. Mezi negativní formy pak řadí kompetici, rivalitu, diskriminaci, konflikt nebo boj. Sociální komunikaci pak můžeme charakterizovat jako více specifickou formu interakce, která se předává prostřednictvím kódovaných symbolů, které jsou buď verbální, nebo neverbální. Také ho Strnadová nazývá jako interakční proces mezilidského dorozumívání, jimž si lidé sdělují významy přes konvenční znaky.

2.1. Vymezení pojmu komunikace

Vymezit pojem komunikace není jednoduché, neboť se jedná o značně široký pojem. Vybíral cituje Hausenblase (1971 in Vybíral 2000, s. 17) který pojem chápal jako „*obohacování lidí, společné podílení se na nějaké činnosti ve vzájemném kontaktu*“. Komunikací tedy můžeme rozumět i podílení se druhých na komunikaci už jenom tím, že jsou přítomni. Můžeme též mluvit jak o sdělování, tak sdílení. Dále Vybíral ve své knize cituje definici Kunczika (1995 in Vybíral 2000, s. 21) dle kterého je komunikace „*jednáním, jehož cílem z hlediska komunikátora přenos sdělení jedné či více osobám prostřednictvím symbolů*“. Autor však zároveň svou definici zpochybnil, jelikož

se může stát, že příjemce komunikace může být nepřítomen, nevědět o tom, že se s ním někdo snaží komunikovat, apod.

Strnadová (2011, s. 24) uvádí nejstarší latinský význam slova **communicare**, tedy komunikovat, což znamená něco spojovat. Dále uvádí, že tento termín může být použit jak pro dopravní síť, nebo přemísťování lidí a materiálu, zároveň však i myšlenek, informací, postojů a pocitů jednoho člověka k druhému. Autorka uvádí pohled na komunikaci z hlediska vědních oborů. Například dle kybernetiky se jedná o informace mezi komunikátorem a komunikantem, kde je důležité jak se zprávy kódují a dekódují, též vnímá odlišné druhy komunikačních kanálů a časové parametry, během kterých a ve kterých je zpráva předána. Psychologie zase více vnímá komunikaci jako sebepotvrzení a sebe prezentaci. Není to jen pouhé předávání informací. Vnímá vyjádření postojů k předmětu a obsahu komunikace. (komuniké) Podle psychologie jde i o odlišnou úroveň působení, ovlivňování, znesnadňování a usnadňování porozumění. Strnadová uvádí ve své publikaci větu P. Watzlawicka, který řekl „*Nelze nekomunikovat*“, neboť i nekomunikování je forma komunikace. (1995 in Strnadová 2011, s. 24)

2.2. Funkce komunikace

Strnadová (2011, s. 27 – 28) ve své knize uvádí deset základních prvků funkcí komunikace. *Informativní funkce* nám něco sděluje, nějakou informaci, data a fakta. *Funkce instruktivní* má za úkol nám něco popsat, instruovat nás, zorganizovat, vysvětlit význam. Popisuje, jak máme něco udělat a jak se k tomu dobrat. *Přesvědčovací funkce* má za úkol působit na jiného člověka, přičemž jednáme s jasným záměrem jeho postoj změnit, nebo ovlivnit. Apelujeme tedy na postoje, názory, hodnoty nebo konání věci druhé osoby. Snažíme se o racionální argumentaci, anebo pomocí logiky změnit pohled druhé osoby. Dále pak můžeme působit na emocionální stránku druhé osoby, kdy se snažíme působit na city. *Funkci posilovací a motivující* bychom mohli zařadit do funkce přesvědčovací, neboť se jedná o posilování různých složek osobnosti, ať už sebevědomí, vlastní potřeby, nebo vztahu k něčemu. *Zábavná funkce* má za úkol pobavit, rozveselit a vyplnit čas zábavnou formou, která má navodit pocit spokojenosti a pohody. *S funkcí vzdělávací a výchovnou* se můžeme setkat zejména skrz instituce např. škola. *Socializační a společensky integrující funkce* je funkcí, která vytváří vztahy mezi lidmi, sblíží je

a lidé tak navazují kontakty. *Funkce osobní identity* je důležitou složkou pro naše JÁ, neboť nám je nápomocná při ujasnění si informací o sobě samém a pomáhá nám při zaujetí osobního postoje a názoru. *Poznávací funkce* je propojená s funkcí informativní. Jejím smyslem je především sdělovat si zážitky, vzpomínky a plány. Principem *svěřovací funkce* je pak zbavování se negativních emocí a prožitků, které cítíme. Často očekáváme, že když se někomu svěrujeme, vyslechne nás a pomůže nám. *Funkce úniková* pak slouží jako neutrální prostředek o odreagování se od úniku ze shonu.

2.3. Formy komunikace

Gjuričková a Kubička (2003, s. 64) ve své publikaci uvádějí 6 dvojic pojmů rovin komunikace, patří mezi ně:

- komunikace o věcech – komunikace o vztazích
- text – kontext
- komunikace – metakomunikace
- verbální komunikace – nonverbální komunikace
- explicitní – implicitní
- rozhovor – diskurz

Černochová ve své bakalářské práci člení formy komunikace podle Z. Vybírala. (Vybíral, 2009 in Černochová, 2013) Píše zde, že je členěno podle prostředí a role, ve které se jedinec aktuálně nachází. Jedná se tedy o intimní párovou komunikaci v soukromí, soukromou komunikaci partnerů na veřejnosti, jednostranně řízenou komunikaci s rozdělenými rolami, (např. výslech, rozhovor) neformální neřízenou komunikaci v malé primární skupině, (např. v rodině) formální, řízenou komunikaci v malé skupině, (např. porada) komunikace samostatného člověka na veřejném prostranství, komunikace člověka v davu, komunikace při obchodu, (např. uzavírání smluv) komunikace prostřednictvím masmédií a interkulturální komunikace. (např. s cizincem)

Strnadová (2011, s. 40 – 44) ve své publikaci nabízí velké množství možností, jak lze členit komunikaci. Píše, že má velmi proměnlivou podobu a širokou škálu možností, jak ji lze může člověk v komunikaci používat. Objevuje se dost často v kombinaci.

Komunikace záměrná – Komunikátor přesně ví, co říká a s jakým záměrem daný obsah sděluje.

Komunikace nezáměrná – Obsah je prezentován jinak, než bylo v původním plánu. Jako překážku můžeme uvést např. trému, jenž může ovlivnit obsah, který chce komunikátor říct. Ten nemá pod plnou kontrolou svůj komunikační projev, může být roztržitý, zabíhavý, nebo opakovat stále stejná slovní spojení.

Komunikace kognitivní – Je smysluplná, logická a racionální. Převažují zde logické argumenty, racionální výpovědi, důraz na smysl výpovědi a systematickost.

Komunikace afektivní – Zde jednáme pod silou emocí, které naši výpověď ovlivňují, během afektivní komunikace můžeme plakat, anebo se i smát.

Komunikace pozitivní a negativní – Poukazuje na vnímání, jak je komunikant, nebo obsah sdělení vnímáno, zda pozitivně, nebo negativně, přičemž i kritiku je potřeba znát.

Intrapersonální komunikace – Jedná se o komunikaci, kde je předmětem vnitřní dialog nebo monolog.

Interpersonální komunikace – Jedná se o komunikaci mezi lidmi, nejčastěji mezi dvěma, i když nepřímo se této komunikace může zúčastnit ještě více lidí. Často převažuje forma rozhovoru nebo vyjednávání.

Skupinová komunikace – Na rozdíl od interpersonální komunikace je o něco komplikovanější. Může dojít k intruzi, což se dá volně přeložit jako „skákání do řeči“, to pak může mít za následek spory, konflikty a zmatek.

Masová komunikace – Jedná se o sdělování pro veřejnost, nebo široké obecnstvo. Podle Strnadové mezi prostředky masové komunikace můžeme uvést příklady jako noviny, časopisy, knihy, tisk, rozhlas, televize, internet, film, billboardy, různé prezentace a bannery.

Mezikulturní komunikace – Zde spolu komunikují příslušníci rozdílných kultur, a proto je nutné znát a respektovat kulturní odlišnosti. Díky této komunikaci spolu navazují mezilidské vztahy obyvatelé po celém světě, ačkoliv je zde mnoho odlišností

v různých oblastech, např. zvyků, tradic, kultury jako takové, postojům k různým otázkám apod. Měli bychom se proto vyhnout souzení cizí kultury pouze z pohledu naší vlastní kultury.

Komplementární komunikace – Jedná se o doplňující role typu manžel-manželka, právník – klient, lékař – pacient, učitel – žák, vedoucí – podřízený.

Zprostředkovaná komunikace – Zde se obsah sdělení dostává k příjemci přes nějaký typ média, též se jí říká mediální komunikace.

Psaná komunikace – Setkáme se s ní v knihách, novinách, časopisech, zprávách apod.

Elektronická komunikace – V dnešní době velice častý prostředek komunikace, kde zástupce najdeme zejména v telefonech, sociálních sítích, počítačích, notebookech apod.

Verbální komunikace – Komunikujeme slovním projevem, pomocí řeči.

Neverbální komunikace – Často, většinou vždy, doprovází komunikaci verbální. Někdy však pouze neverbální komunikace beze slov stačí k tomu, aby jedinec pochopil postoj, který daný člověk zaujal. Radíme sem mimiku, gestiku, haptiku, proxemiku, chronemiku, kineziku, posturiku.

Komunikace činem – To, co si myslíme a to, co cítíme, lze vyjádřit i konkrétním jednáním, činem. Jako příklady si můžeme uvést pomoc člověku v nesnázích, nebo věnování květin ženě jako projev sympatie, náklonosti a vřelého pozitivního citu vůči ní.

Agování – Jedná se o formu komunikace, kdy jedinec reaguje nepřiměřeně svou odpovědí a jedná neadekvátním způsobem, nebo na danou otázku neodpovídá vůbec a mluví o něčem jiném. Reagovat pak může verbálně i neverbálně, případně komunikací činem.

Metakomunikace – Tento pojem by se dal přeložit jako komunikace o komunikaci, nebo jako věda o komunikaci. V praxi se jedná o to, že pozorující hodnotí, zapisuje a interpretuje sdělování, rozhovor apod.

2.4. Neverbální komunikace a její funkce

Dle Černého (2007, s. 11) si neverbální komunikaci můžeme označit jako „řeč těla“. Také sem můžeme zařadit všechny komunikační prostředky, kde není základem slovo.

Bušková ve své bakalářské práci odkazuje na Klenkovou, (Klenková, 2006 in Bušková, 2012, s. 14) která uvádí, že verbální komunikace „*Je úmyslný, specifický lidský způsob sociální komunikace, který se využívá jak ve formě mluvené, tak psané*“. Dále pak autorka dodává, že nejdříve se rozvinula neverbální komunikace a z té se pak vyvinula ta verbální.

De Vitto poukazuje ve své publikaci na to, že za neverbální komunikaci považujeme komunikaci beze slov. Ta pak probíhá způsobem držení těla, a jak se tělo hýbe, výrazů v obličeji, očním kontaktem, vzdáleností mezi nimi a způsobem, jakým ovládají prostor. Dále pak ale i oděvem, který mají na sobě, doteky mezi komunikujícími, rychlostí, plynulostí a hlasitostí řeči a též časem, který v komunikaci využívají. (De Vitto, 2001, s. 125) Autor pak vidí čtyři základní účely neverbální komunikace, které rozřazuje do čtyř skupin. První jsou napomáhající řeči, druhé nahrazující řeč, třetí vyjadřují postoje a čtvrté vyjadřující emoce. (De Vitto, 2001, s. 20)

Strnadová (2011) připomíná, že neverbální komunikace je ovlivněna též kulturními vlivy a tudíž to, co je v jedné kultuře bráno za urážku, je v jiné kultuře projevem úcty. Funkce potom může mít opakovací, nebo zesilující charakter, pokud např. něco říkáme druhému člověku, můžeme tak zesílit to co říkáme gestem, též jako odporování. Pokud nemáme chuť verbálně komunikovat, můžeme reagovat pouze neverbálními signály. Neverbální komunikace se také často podle autorky používá jako důraz nebo doplnění verbální komunikace. Neverbální gesta pak hodně vypovídají o pocitech a postojích lidí. Bezeslovní chování je dobře viditelné, avšak těžce interpretovatelné. Nejvíce si všímáme projevů v obličeji, poté rukou a paží a následně pohyby nohou a postavení.

Pro srovnání Vybíral (2000, s. 70) vidí tyto funkce neverbální komunikace z jiného pohledu. Je to podpora řeči, nahrazení řeči, vyjádření emoce, vyjádření postoje a uskutečnění sebevyjádření. Dodává, že ustálených neverbálních prostředků se využívá při ceremoniálech, propagandě, velkých setkáních a demonstracích, ale také se s ní můžeme setkat v umění, např. pantomima, tanec, balet apod.

2.5. Druhy neverbální komunikace a jejich charakteristika

V neverbální komunikaci rozlišujeme základní druhy komunikování. Následující kapitola popisuje všechny druhy a specifika, která mají. Černý ve své publikaci rozlišuje podle Křivohlavého (Křivohlavý in Černý, 2007, s. 29) tyto druhy:

- 1) Sdělování výrazem obličeje (mimika)
- 2) Sdělování oddálením (proxemika)
- 3) Sdělování dotykem (haptika)
- 4) Sdělování prostorem (posturologie)
- 5) Sdělování pohyby (kinezika)
- 6) Sdělování gesty (gestika)
- 7) Sdělování pohledy
- 8) Sdělování tónem řeči (paralingvistika)
- 9) Sdělování fyzickými a jinými aspekty vlastního zjevu

Níže jsou uvedeny tyto druhy se stručnou charakteristikou dle Strnadové. (2011, s. 135 – 142)

V publikaci Strnadové pod označením **proxemika** rozumíme vzdálenost při komunikaci. Jedná se o vzdálenost horizontální i vertikální, která označuje výšku komunikujících. Vychází z hypotézy, že každý komunikující potřebuje určitý prostor a vzdálenost k tomu, aby se cítil pohodlně. Autorka dále dodává, že tento postoj je individuální, ale zároveň kulturně podmíněn. V publikaci najdeme rozdělení vzdáleností. Intimní vzdálenost vnímáme od možnosti dotyku do půl metru. Osobní vzdálenost je pak od půl metru do dvou metrů. Vše záleží na podmínkách a prostředí komunikace – tzn., kolik mají dva komunikující času na sdělení, jak hlučné je prostředí, kde se baví apod. Skupinovou vzdálenost počítáme od jednoho metru do deseti metrů. Jedná se např. o komunikaci ve školní třídě, kanceláři apod. Největší vzdálenost zaujímá Veřejná vzdálenost, která se počítá od dvou metrů do sta metrů, tuto vzdálenost můžeme najít např. při projevu v posluchárně. (Strnadová, 2011, s. 139-140)

De Vitto (2001, s. 133) pak pro srovnání ve své publikaci uvádí jiná čísla při vymezení prostoty. Intimní vzdálenost má 45 cm a méně. Osobní vzdálenost pak 45 až 120 cm. Společenská vzdálenost 1,2 – 3,7 m. a veřejnou vzdálenost pak vidí u lidí, kde je odstup

větší než 3,7 m. Autor mimo jiné uvádí příčiny, které ovlivňují prostorovou komunikaci. Řadí mezi ně společenské postavení, kulturní původ, předmět komunikace, pohlaví a věk. (De Vitto, 2001, s. 132 – 135)

Pod pojmem **gestika** rozumí Strnadová (2011, s. 136) „*záměrné pohyby rukou, hlavy, popřípadě i nohou...*“. Gestiku můžeme využít, např. když chceme popsat velikost, tvar apod. Autorka dále připomíná, že gesta mají vlastní kulturně podmíněný smysl, kterému se musíme učit v kontextu kultury, ve které vyrůstáme. Dále pak byla ve starověku považována za velice důležitou složku rétorického umění, načež můžeme říci, že gesta byla prvotní a až poté následovala jejich verbalizace. Rozlišujeme tři druhy Ilustraci, Regulátory, Znaky. **Mimikou** rozumíme pohyb svalů v obličeji. Jedná se o nejvíce viditelný sdělovač emocí. Díky mimice si můžeme všimnout toho, co posluchač cítí, prožívá a jaký zaujímá vztah k sdělenému obsahu a též k člověku, který mu daný obsah podává. Nemusí však vždy korespondovat s prožíváním. (Strnadová, 2011, s. 135) **Haptika** označuje komunikaci dotykem. Dotyky mají různý význam: formální, neformální, přátelský, intimní. Nejvýrazněji je však vidět, které části těla se dotýkají, a o jaký typ dotyku jde. Strnadová rozděluje pásma, která můžeme vidět při komunikaci dotykem. Pásmo společenské, profesionální a zdvořilostní, kde si lze všimnout dotyků v oblasti rukou a paží, např. podání rukou, poplácání po rameni. Pásmo osobní a přátelské se odehrává na pomezí paží, rukou, ramen, vlasů a obličeje. Neomezené pásmo je pak intimní, erotické a sexuální. Pod pojmem **posturologie** rozumíme držení těla a tedy také to, jak je nebo není tělo v napětí. Můžeme sem počítat i náklon, polohu rukou, nohou, hlavy a celkové natočení směru těla. Z toho můžeme pak vyčíst emoční naladění, postoj k probíranému, i k dané osobě. (Strnadová, 2011, s. 137) **Kinezikou** dle autorky rozumíme pohyby různých částí těla, které jsou spontánní a které nemají význam gest. Tyto pohyby jsou výrazně individuální. Některé pohyby mohou mít podobnou interpretaci jako gesta, ovšem nedají se říci jednoznačně. Strnadová však dodává, že je potřeba brát v potaz kontext a celé neverbální chování. (Strnadová, 2011, s. 138) Jako **chronemiku** vnímáme čas ve vztahu k druhým lidem. Prakticky se jedná o zacházení s časem během komunikace, rychlost sdělení, zda dotyčný mluví v souvětích, nebo jednoduchých větách. Mimo jiné také chronemika řeší, jak si jsou rovnocenní partneři v mluvě, např. zdali oba mluví podobnou časovou dobu, nebo jestli jeden mluví výrazně déle než druhý. (Strnadová, 2011, s. 141 – 142)

Dalším neméně důležitými aspekty jsou pak oční kontakt dvou komunikujících osob, tón hlasu a jeho poloha při rozhovoru a též vnější úprava, oděv, obuv apod. I toto má v neverbální komunikaci svůj význam. (Strnadová, 2011)

Neverbální komunikace je tedy významným doplňujícím prostředkem k verbální komunikaci. Jsou vzájemně spojené a provázané a tvoří základní vzorec lidské interakce. Pro lidské osoby je přirozené komunikovat a jistou formu komunikace najdeme všude.

3. Životní etapy jedince dle vývojové psychologie

Následující kapitola pojednává o konkrétních aspektech vývojové psychologie, které se dotýkají tématu mé práce. Domnívám se, že znát jednotlivé faktory ovlivňující adolescenci nebo stáří jsou nezbytnými pro úspěšnou komunikaci a dobré mezigenerační vztahy. Byť prarodiče vychovávají a pomáhají se svými vnoučaty v kterémkoliv vývojovém období, myšleno od narození, přes školní věk až po adolescenci, ve své práci jsem se rozhodla pro rozepsání vývojového období adolescence z důvodu toho, že právě adolescenti budou mým výzkumným vzorkem.

3.1. Životní etapy s ohlédnutím na komunikační schopnosti daného období

Hort, Hrdlička, Kocourková a Malá (2000) ve své publikaci rozdělují vývojové etapy na prenatalní období, novorozenecké období, kojenecké období, batolecí období, předškolní období, mladší školní období a dospívání. Autoři uvádí, že v období prenatalním jsou podstatné vlivy biologické a psychologické, které na plod působí, nicméně plod už v břiše matky je schopen sám vlastních projevů. Děti v šestém měsíci těhotenství reagují na zvuky a ke konci těhotenství rozeznávají hlas své matky. Během novorozeneckého období pak má zdravé miminko vyvinuté všechny reflexy, které jsou potřebné, a v tomto období je pro něj nejpodstatnější intenzivní kontakt s matkou, který se projevuje při zrakovém kontaktu. Matka je pak pro dítě „biologické zrcadlo“. V kojeneckém období pak od dvou měsíců začíná broukat a v půlroce života začíná napodobovat zvuky, které slyší. Okolo osmého měsíce se naučí první slovo a v prvním roce života umí cca šest slov. Rozvoj můžeme zaznamenat v porozumění řeči. Po jedenáctém měsíci umí dítě názvy některých předmětů. Batolecí období je charakteristické po řečové stránce výrazným rozvojem řeči. V osmnácti měsících života dítě umí dvacet až třicet slov. K sobě však umí zkombinovat dvě až tři slova. Ve dvou letech již není dětský žargon a umí tvořit krátké věty. Ve třech letech můžeme zaznamenat první souvětí. S odkazem na Piageta a jeho stadium symbolického a předpojmového myšlení, ve kterém se dítě nachází, se zvyšuje představivost a imaginace. V předškolním období se dítě nachází ve stádiu názorového myšlení. Dítě v tomto období uvažuje v celostních pojmech, zvyšuje se jeho schopnost mluvit v souvětích, většinou mluví rádo a učí se různé básničky a říkanky. Časté jsou poruchy v řeči a výslovnosti. Některé poruchy výslovnosti, ty lehčí vymizí sami, těžší poruchy

se pak snaží napravit logoped. Podstatné je, aby vady byly napraveny, minimalizovány, nebo vymizely do přechodu do školy. Dítě je v pěti letech schopno říci, co konkrétní předměty, se kterými se běžně v životě setkává, znamenají a na co se využívají. Tzv. vymezit definici známých předmětů. Děti v tomto období mluví někdy samy k sobě a také při hře hovoří se zvířátky nebo panenkami. Mladší školní období je stádium konkrétních operací dle Piageta a na základě toho se vyvíjí i myšlení dítěte. Dítě je schopno skutečného úsudku bez toho, co vidí, ovšem i přesto se jedná o jevy a věci, které dítě zná a umí si jej představit. Až je konci období dochází ke změně a dítě je schopné logicky soudit a usuzovat, i v případě, že si nemůže představit jev názorně. S příchodem do školy stoupá slovní zásoba, zvyšuje se délka i složitost vět. Při vstupu do školy je průměrný počet slov u dítěte zhruba dvacet tisíc. Řeč se rozvíjí také díky rozvoji paměťových funkcí a zvyšuje se schopnost dítěte komunikovat způsobem, jakým je zvyklé. Období dospívání můžeme rozdělit na pubescenci, která je přibližně od jedenácti do patnácti let a na adolescenci, která končí přibližně mezi dvacátým a dvacátým druhým rokem. (více v následující kapitole) Období pubescence je charakteristické pro výrazné změny v biologickém rázu, kde dochází k zrychlení růstu a také rozvoji primárních a sekundárních znaků. Důležité jsou také sociální změny, kde pubescent mívá proměnlivé vztahy s rodiči. Snaží o větší volnost, svobodu a odpoutání se od rodičů. Jeho „spojníky“ se pak stávají vrstevníci, se kterými řeší změny, kterými prohází, vlastní identitu, kdy nalézá sám sebe a potřebuje mít pocit příslušnosti do určité skupiny. Také se na konci období rozhoduje, kam půjde na střední školu, a tedy jakou profesi by chtěl dělat, řeší vlastní sexualitu apod. Toto období je velice náročné, neboť nezkušeného mladého člověka staví před spoustu potenciálních překážek, které se musí naučit překonat, např. neúspěchy ve škole, první lásky, krach přátelství apod. (Hort, Hrdlička, Kocourková, Malá., 2000, s. 34-39)

3.2. Adolescence

Adolescence je přechodným obdobím mezi dětstvím a úplnou socioekonomickou dospělostí. V tomto období přichází řada úkolů a otázek, které je žádoucí vyřešit pro další správný vývoj. Mladý adolescent je často podporován svou rodinou, avšak ve spoustě věcí už rozhoduje sám za sebe. Maturitní zkouška, kterou většina studentů skládá mezi devatenáctým a dvacátým rokem, se ne nadarmo nazývá

„zkouškou dospělosti“, neboť studenti ukazují svou píli, vůli, houževnatost při překonávání neúspěchů a ukazují, jak si umí adekvátním způsobem obhájit své názory před dospělými autoritami.

Slovo adolescence pochází z latinského jazyka a můžeme ho přeložit jako dorůstání, dospívání. Obvykle se období vymezuje mezi 16. a 20. rokem života. (Nakonečný, 2003, s. 387)

Jiné vymezení nabízí Macek, (1999, s. 45 – 46) který období adolescence vymezuje jako časnou adolescenci mezi desátým/jedenáctým rokem života do třinácti let. Střední adolescenci, která trvá od čtrnácti do šestnácti let a pozdní adolescenci datovanou od sedmnáctého roku života do dvaceti let a později v návaznosti na ukončení vzdělání a nalezení pracovního uplatnění.

Macek ve své publikaci odkazuje na R. J. Havighursta, který popsal vývojové úkoly adolescence. Výčet, který autor ve své publikaci uvádí je upravenou verzí jiných autorů, kteří se touto problematikou též zabývali. (Např. Hill, 1980, Miller, 1989, Hurrelmann, 1994). Jedná se o přijetí vlastního fyzického těla, změn, kterými tělo prochází, též pohlavní zralostí a ztotožnění se s vlastní pohlavní rolí a schopnosti používat myšlení a vlastní intelekt v každodenním životě. Být schopný navázat a udržet přátelské vztahy s vrstevníky obojího pohlaví. Osobní autonomie od rodičů, či dalších autorit, vztah k nim a vzájemný respekt a důvěra. Představa o budoucím vlastním profesním uplatnění, kvalifikaci a povolání. Nabrání zkušenosti v erotických vztazích, jakožto příprava pro partnerský a rodinný život, který přichází v dalším vývojovém období. Získání zkušeností a kompetencí pro sociálně zodpovědné chování. Ujasnění si osobních priorit a cílů, které chce v životě dokázat, včetně stylu života, který, chce vést. Postavení žebříčku hodnot a zaujmutí světonázoru. (tj. vztahu ke světu a životu). (Havighurst 1948/1974 in Macek, 1999, s. 21)

Říčan (2013, s. 281) ve své publikaci uvádí hlavní vývojové rysy adolescenta. Autor píše, že myšlení dospěje do stádia formálních logických operací, tedy že myšlení je abstraktní. Jedním z nejvýznamnějších úkolů období je hledání vlastní identity. Adolescent pak v tomto období řeší kým je, co by chtěl být, co dokáže a nedokáže a jaké má sny do budoucna, jaký hodnotový žebříček bude vyznávat. Mimo jiné řeší otázky typu, kam patří a pro co bude žít. Tento nelehký úkol pro něj znamená někdy

i rozchod s tím, co si myslel dříve, čemu věřil a na co je nyní připravený podívat se z jiného úhlu, přičemž právě to může u adolescenta vyvolat krizi.

Adolescence je pak obdobím, kde se mladí snaží o zrovnoprávnění vztahů s rodiči. Vliv vrstevnických skupin se v průběhu adolescence zvyšuje. Přátelé jsou pak pro adolescenta důležití při trávení volného času. Vztah k rodině a zejména rodičům představuje důležitý aspekt pro pozitivní hodnocení sebe sama a pro celkovou spokojenost. (Směkal, Macek, 2002, s. 119)

3.3. Stáří a stárnutí

Období stáří můžeme umístit do věku cca okolo šedesáti pěti let a často je spojeno s odchodem do důchodu a ukončením profesní kariéry. Právě tento věk je mnohdy vnímán jako „babičkovský“ a „dědečkovský“, byť se prarodiči stávají i dospělí ve střední nebo pozdní dospělosti. Ačkoliv se vnoučata narodí např. ještě v produktivním období svých prarodičů, právě ono období, kdy jsou prarodiče v důchodu a mají čas na svá vnoučata, je obdobím, které si pak vnoučata při vzpomínce na své prarodiče vybavují. Mohou spolu dělat řadu aktivit, např. jezdí s nimi na výlety, připravují pro ně úkoly, povídají a vzpomínají s nimi na vlastní život apod.

Vyměřal (2003, s. 46) připomíná význam kvality života v tomto období, který se odvíjí od zdravotního stavu, hodnotového žebříčku, organizace a aktivit ve kterých se člověk realizuje i v pozdějším věku. Velmi podstatné je pak přijetí nejbližšími lidmi, které má okolo sebe. Největším problémem pak může být podle autora osamělost a izolace, ke které může dojít. Píše, že příprava na stáří pak začíná již v období střední dospělosti, kde se snažíme o aktivní způsob života, tzn. jakým způsobem a s kým trávím volný čas, jaké mám aktivity, ačkoliv je již malinko omezený v návaznosti na zdravotní stav. Pokud jsme zdravý na těle a máme pozitivní myšlení a rodinu s přáteli, se kterými se můžeme realizovat, pak se můžeme podle autora osobnostně vyvíjet a růst až do smrti. Stáří je však i obdobím přípravy na smrt, se kterou je spojeno přemýšlení o smyslu vlastního života a života vůbec. Pokud ve stáří zhodnotíme, že náš život měl smysl a stál za to, dojde k subjektivnímu vyrovnání a uklidnění. Umírání pak bývá snesitelnější.

Dessaintová (1999, s. 31) ve své publikaci uvádí faktory, které mohou prodloužit věk. Patří mezi ně vysoký věk našich prarodičů, život v páru, studium, bydlení v obci do 10 000 obyvatel, fyzická práce, sportovat nebo cvičit, být klidný a mírný, nepít příliš alkoholu. Obecně dodává, že ženy se dožívají vyššího věku než muži. Mezi faktory snižující věk pak řadí úmrtí jednoho z rodičů na srdeční chorobu před šedesátým rokem života, nemoci v rodině jako cukrovka nebo rakovina, bydlení ve velké aglomeraci, žít sám, práce v kanceláři, stravování ve fastfoodech, nervozita, stres, vyšší konzumace alkoholu a kouření.

V návaznosti na samotný úvod této kapitoly Langmeier s Krejčířovou (1998, s. 182) popisují kladné vlivy ve vztahu k vnoučatům, ačkoliv je vhodné připomenout, že vliv prarodiče na dítě nemusí být vždy jen pozitivní. Vztah s prarodiči patří často k jednomu z prvních, v rámci rozšířeného okruhu lidí, se kterými přijdou děti do styku. Jsou tedy významným vzorem pro další formování a socializaci dítěte. Také starší věk prarodičů učí děti všimnout si a vnímat potřeby, které mají. Dítě díky nim poznává zákonitosti lidského života, vývoje a stárnutí. Prarodiče mohou dítěti dávat citové a intelektuální potřeby, které dítě potřebuje pro správný rozvoj. Pokud bydlí ve stejném místě, mohou rodičům vypomáhat s péčí, výchovou a pomáhat při přípravě dítěte do školy, popř. mohou dítěti pomoci nejen s domácími úkoly, ale také s pochopením látky. V průběhu dospívání pak mohou být pro dítě vhodným útočištěm při nepochopení s rodiči, zároveň se však snaží dítěti vysvětlit pohled rodičů a podívat se na věc z jiné perspektivy.

4. Mezigenerační vztahy v současné době

V této závěrečné kapitole teoretické části mé práce se zaměřuji na mezigenerační vztahy. Celá má práce se orientuje na tuto problematiku, a jak připomíná ve své publikaci Žumárová s Balogovou, (2009, s. 7) střední délka života se prodlužuje a koncem 20. století u mužů překročila sedmdesát let a u žen pak zhruba osmdesát let.

Starších lidí přibývá a budeme se s nimi setkávat čím dál více nejen v každodenním životě. Pro seniory je poměrně rizikové, pokud mají žít sami a někdy je potřeba se o ně starat, jelikož to vyžaduje jejich zdravotní stav. Rodiny, které jsou plně funkční, pokud to dovoluje práce manželů, se pak o své stárnoucí rodiče, nebo snachu a tchána, starají u sebe doma a věnují jim přímou péči. Též rodiny, které mají postavené velké domy, inklinují k tomu, aby jeden z jejich potomků žil v domě s nimi, byť mají často oddělené vchody apod. Forem a podob těchto vztahů je zkrátka hodně a právě tato kapitola si dává za úkol podchytit teoretický rámec této problematiky.

Autorky odkazují ve své knize na Nového a Víška, (Nový, Víšek, 1988 in Žumárová, Balogová, 2009, s. 11) kteří tvrdí, že stárnoucí rodiče, jejichž potomci mají vlastní domov a už s nimi nežijí, žijí sami. Ztratili roli rodičovskou a prarodičovskou ale též i materiální, sociální a psychickou oporu svých dětí. Během stárnutí pak dochází k úmrtí jednoho z manželů, a tudíž žije starý člověk zcela sám. Hrozí zde riziko sociální izolace. Též díky odchodu ze zaměstnání ztratili společenské postavení. Dalším faktorem této izolace je úmrtí přátel, které člověk měl. Z výzkumů autorek pak plyne, že právě rodina je oním faktorem představujícím zázemí a jistotu, psychickou, fyzickou i hmotnou. V domově důchodců je pak kontakt s blízkými lidmi stěžejním. Stýkání se s přáteli a příbuznými snižuje riziko osamělosti ve stáří.

Matějček a Dytrych (1997, s. 25) píší, že vztahy mezi prarodiči a vnoučaty bývají tvořeny mnoha faktory. Jedním z těchto důležitých faktorů je pak podle autorů pořadí narozených vnoučat. Zda je to první, druhé, nebo páté vnouče. První vnouče bývá často buď oním vytouženým nově přichozím členem do rodiny, na které se celá rodina těší, anebo naopak může být nečekané a zpráva pak prarodiče může velmi zaskočit. Vnouče pak může být zdroj konfliktů, osočování, nenávidění, anebo radosti a oslav. Důležitý je též kromě vztahu k vlastnímu dítěti vztah k manželovi nebo partnerovi potomka. Faktorem, který značně působí je pak úplná, nebo neúplná rodina, do které se dítě

narodí. Autoři zdůrazňují, že tyto faktory se vzájemně kombinují a vytvářejí složitou vztahovou síť, která je často na první pohled stěží pochopitelná.

Cessari Lusso (2011, s. 7) vnímá změnu rodinné role jako zásadní proměnu. Uvádí, že vše je najednou jiné a vyjadřuje prožívání nejrůznějších neznámých emocí. Autorka se domnívá, že stát se prarodičem je něco úžasného a zmiňuje zde lásku a vděk, na druhou stranu mluví o konfliktech, strastech a rozchodech.

Dle vládního dokumentu *Kvalita života ve stáří: Národní program přípravy na stárnutí na období 2008-2012* bude mít Česká republika v roce 2050 přibližně půl milionu občanů ve věku osmdesáti pěti let a více. Střední délka života se bude u mužů pohybovat okolo 78,9 let a u žen 84,5 let. Tento vládní program se zabývá zlepšením životních podmínek pro stárnoucí občany, kvalitou jejich života, mezigeneračními vztahy, rodinou a péčí a v neposlední řadě lidskými právy. (Kvalita života ve stáří, online)

V souvislosti s tématem je žádoucí vysvětlit termíny *sandwich generation* (*sendvičová generace*) a *sandwich syndrome* (*sendvič syndrom*). Termín *sandwich generation* použila poprvé roku 1981 Dorothy Miller. Termín spojovala zejména s poklesem životní úrovně u střední generace, zejména žen, které přestaly pracovat, aby naplnily očekávání, která vůči nim jejich rodina má. Zmiňuje se o komplexní rolové konfiguraci u žen ve věku třiceti pěti až padesáti čtyř let, které se snaží zkoordinovat a zvládnout roli manželky, matky, dcery a pečovatelky, o roli zaměstnankyně nemluvě. Navazuje na termín *sandwich syndrom*, který může nastat při dlouhodobé zátěži během současné péče o vlastní děti a zároveň rodiče. Důsledkem syndromu je pak dlouhodobý stres a též jsou přítomny projevy jako únava, poruchy spánku, pocity strachu, smutku, výkyvy tělesné hmotnosti, podrážděnost, pocit ohrožení apod. (Truhlářová, Levická, Vosečková, Mydlíková 2015, s. 22) *Sendvičovou generací* se též zabývala Kristine Bertini. (2013)

Špatné mezigenerační vztahy mají vždy svou příčinu. V takovém případě pak může problém přerůst až v mezigenerační konflikt. Podle Krause můžeme mluvit o několika základních typech, kde se může jednat o nepřiměřenou fixaci partnera na své rodiče, fixaci rodičů na své děti, netolerování rodičů partnera nebo patologické problémy v rodině. (Kraus et al, 2015, s. 36)

Oproti tomu Truhlářová, Levická, Vosečková, Mydlíková (2015, s. 7) odkazují na Lawtona (1994), Bengtsona (2001) Williamse, Nussbauma (2001), kteří vidí pod pojmem multigenerační rodiny rodinu, která je tvořena třemi generacemi nebo více. Nemusí spolu žít ve společném bydlení. Její výhodou pak vidí v rozvětvené struktuře rodiny, oproti např. nukleární rodině, kde je počet členů malý, což může mít pozitivní vliv díky většímu počtu interpersonálních vztahů mezi generacemi. Vzniká zde větší porozumění mezi nejen mezigeneracemi, ale zároveň vede k pochopení věkových kohort, které jsou vzdálenější. V rodině se pak uvolňuje formálnost a hierarchie rodinného systému, což vede k partnerštějším a přátelštějším vazbám v rodině. Na druhé straně pak v návaznosti mluví autorky o charakteristice rodiny, kam zařazují emocionální blízkost, péči, ochranu a mezigenerační solidaritu. (2015, s. 8)

V článku Dany Hamplové, která se zabývala tím, jak často hlídají čeští prarodiče svá vnoučata v rámci Evropy, najdeme, že cca 60% prarodičů pomáhá s hlídáním. Děti do tří let věku jsou hlídány velice málo. Hamplová to vyhodnocuje tím, že obecně v České republice je malá zaměstnanost matek do tří let věku dítěte, a proto není potřebné tolik hlídání. Objevuje se méně a s nižší intenzitou. (Hamplová, 2014, online)

Jak můžeme vidět, mezigenerační vztahy jsou stále aktuální a diskutované téma, i vlivem zvyšujícího se počtu seniorů v populaci. Osobně zastávám názor, že mít blízké vztahy s prarodiči a celkově i staršími lidmi je správné, neboť se obohacujeme navzájem. Péče a vztahy mají spoustu pozitivních vlivů a příčiny problémů špatných vztahů se často složitě odbourávají. Správný vzorec chování a péče se předává dále, protože pokud např. dítě vidí, že se jeho rodiče starají o své rodiče, komunikují s nimi a pečují o ně a celkově si pomáhají navzájem, je tu pravděpodobnost toho, že se pak jednou postará o své stárnoucí rodiče.

5. Empirická část - výzkumné šetření

Praktická část bakalářské práce zahrnuje nástin metodologie výzkumu a samotné výzkumné šetření, kde jsem formou dotazníků analyzovala formu komunikace prarodičů s vnoučaty. Zajímala jsem se o její frekvenci, intenzitu, její průběh a překážky, které ji mohou ovlivňovat.

5.1. Cíl výzkumu a stanovení hypotéz

Výzkumný problém, který jsem si stanovila pro svou práci je **Frekvence, průběh komunikace a komunikační bariéry prarodičů s vnoučaty**. Vše vychází z teoretického rámce dané problematiky.

Komunikační bariéry chápeme jako problémy v neporozumění při komunikaci s někým, také rozdílnost pohledů, názorů na danou problematiku.

Výzkumné otázky pro dotazníkové šetření, včetně položených hypotéz pak znějí:

VO1: Které faktory pozitivně ovlivňují komunikaci prarodičů s vnoučaty?

H1: „Více spolu jsou v osobním kontaktu prarodiče a vnoučata, kteří jsou místně bližší, nežli ti které dělí větší dálka“.

Mám za to, že prarodiče a vnoučata, kteří bydlí blíže k sobě, spolu budou komunikovat více, neboť jim to umožňuje vzdálenost.

H2: „S větší mírou pomoci v rodině souvisí bližší vztahy mezi jejími členy“.

Předmětem této hypotézy je zjistit, zda pokud se členové rodiny podporují a pečují o sebe vzájemně, budou mít mezi sebou bližší vztahy.

VO2: Jaký typ problému způsobují komunikační bariéry?

H3: „Více si rozumí se svými prarodiči starší vnoučata, než ta mladší“.

Tato hypotéza má vyvrátit nebo potvrdit myšlenku toho, že starší vnoučata, myšleno adolescenti, lépe chápou své stárnoucí prarodiče, jejich potřeby apod., více si váží času, který s nimi mohou strávit, a proto si budou rozumět více, než mladší vnoučata dětského věku.

H4: „Čím počítačově gramotnější prarodiče jsou, o to víc s nimi mladá vnoučata komunikují přes moderní mediální technologie“.

Hypotéza ověřuje předpoklad, že mediální gramotnost má dnes též vliv i na mezigenerační vztahy, neboť předpokládá, že aktivní uživatelé z řad prarodičů budou v online spojení s vnoučaty. Jako mediální technologie jsou myšleny sociální sítě a užívání internetu.

VO3: Jaká je nejčastější forma kontaktu prarodičů s vnoučaty?

H5: „Vnučky se svými prarodiči komunikují častěji, než vnuci“.

Genderové paradigma, které předpokládá, že vnučky budou komunikativnější, sdílnější a otevřenější, než vnuci.

H6: „Častější míru osobního kontaktu zaznamenáme mezi vnoučaty a prarodiči žijícími na vesnici než ve velkoměstech“.

Hypotéza předpokládá, že na vesnici, nebo v menším městě budou rodiny v kontaktu častěji a frekventovaněji, než ve velkoměstě.

5.2. Metodologie výzkumného šetření

Samotný výzkum lze definovat různě, avšak Gavora (2000, s. 11) chápe, že „*Výzkum je systematický způsob řešení problémů, kterým se rozšiřují hranice vědomostí lidstva. Výzkumem se potvrzují či vyvracejí dosavadní poznatky, anebo se získávají nové poznatky*“. V publikaci Chráska se můžeme setkat s citací od F. N. Kerlingera, podle kterého „*Vědecký výzkum je systematické, kontrolované, empirické a kritické zkoumání hypotetických výroků o předpokládaných vztazích mezi přirozenými jevy*“. (F. N. Kerlinger in Chráska, 2007, s. 12) Gavora dělí ve své publikaci, výzkum na kvantitativně a kvalitativně orientovaný. (2000, s. 31) Výzkumných nástrojů, tedy jak lze data získat je celá řada. Můžeme uvést pozorování, dotazník, rozhovor, analýzu textu, experiment, sociometrie a testy. Všechny tyto nástroje jsou popsány a rozebrány autory v daných publikacích, viz Gavora, 2000 a Chráska 2007. Dané nástroje mají svá specifika a zkoumají odlišné jevy. Mezi podstatné pojmy v pedagogickém výzkumu pak nesmíme opomenout validitu a reliabilitu výzkumného nástroje. Jako validitu chápeme schopnost výzkumného nástroje zjistit to, co zjistit

potřebujeme. (Gavora, 2000, s. 71) Přesnost a spolehlivost výzkumného nástroje pak označujeme jako reliabilitu. (Gavora, 2000. s. 73)

Pro svůj výzkum jsem zvolila strukturovaný dotazník, který můžeme zařadit mezi kvantitativně orientované nástroje sběru dat. Jak uvádí Gavora, jedná se o nejčastější metodu získávání většího množství dat. (2000, s. 99) Dotazník se skládal z 15 otázek, uzavřených, polouzavřených a otevřených. Byla provedena konzultace dotazníku a proveden předvýzkum. Mého předvýzkumu se zúčastnila o pět adolescentů, tedy respondentů odpovídajícím mému výzkumnému vzorku, kteří jsou mými známými, nebo přáteli. Byl proveden v Žamberku v prosinci 2018. Respondenti na předvýzkumu mi sdělili, že dotazník je krátký, rychlý a dobře pochopitelný.

5.3. Respondenti

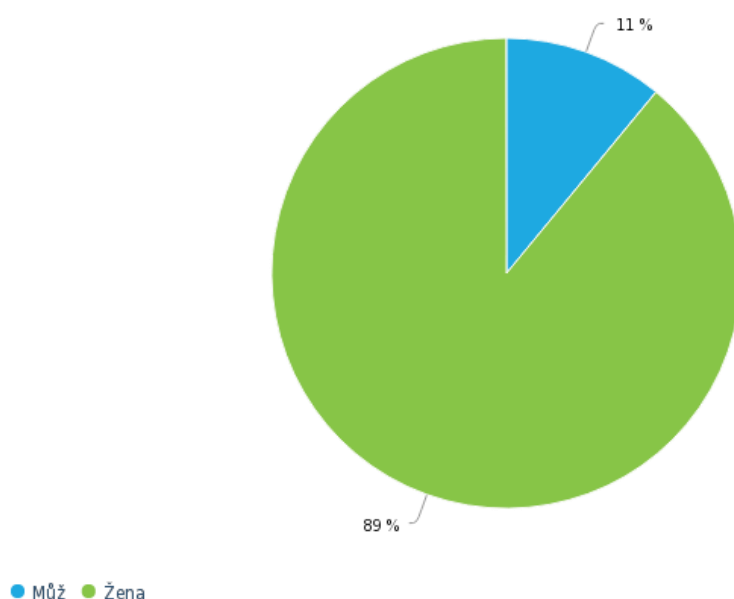
Respondenti mého výzkumného šetření se stali studenti střední školy z oblasti Ústí nad Orlicí, kterou jsem sama navštěvovala před studiem na vysoké škole. Nejprve jsem se zkontaktovala s paní ředitelkou střední školy a poprosila ji o spolupráci, zda by bylo možné provést výzkum právě na této škole. Odpověděla mi kladně, pouze chtěla zaslat dotazník k nahlédnutí a vyžadovala informace, typu pro jaké třídy je určen, jak dlouho zabere zadání a vyplnění dotazníku a do kolika tříd potřebuji jít dotazník zadat. Společně jsme vymyslely vhodný termín a dále jsem zrealizovala vlastní výzkum, který proběhl 3. ledna 2019. Paní ředitelka mi též předem zaslala seznam tříd, do kterých si mohu jít dotazník zadat, takže každou vyučovací hodinu jsem byla v jiné třídě, kde žáci dotazník vyplnili. Celkem bylo 110 dotazníků k vlastnímu výzkumu, přičemž jich 100 odpovídalo pro zpracování dat. Poté jsem přešla k vyhodnocování dat.

5.4. Výsledky výzkumného šetření

Analýza dat byla provedena následně po jejich sběru. Prvotní vyhodnocení proběhlo na platformě www.surveymonkey.com, dále pak je mé vlastní zpracování v MS Excel. Prvně byly otázky vyhodnoceny a poté zaneseny do grafů. Nejprve je zde přehled vyhodnocených odpovědí, poté jsou odpovědi přeneseny do hypotéz a ty následně vyvráceny, nebo potvrzeny. Samotný dotazník lze nalézt jako přílohu A této práce.

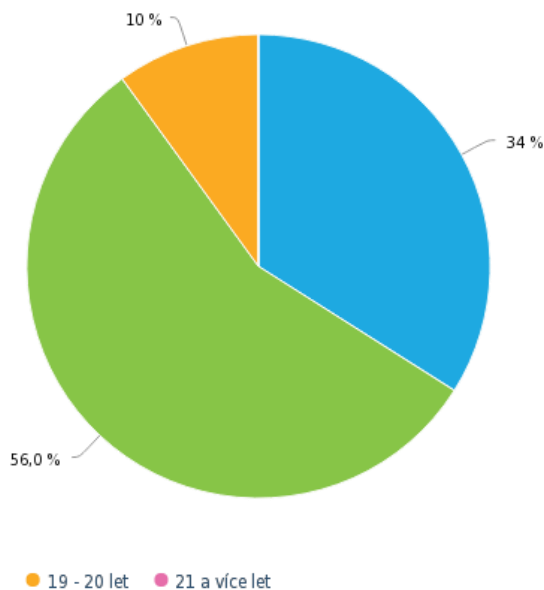
První otázka se zaměřovala na zjištění **pohlaví respondentů**.

Mé výzkumném šetření bylo zastoupeno z 89% ženami a z 11% muži. Respondentek tedy bylo 89 a respondentů 11. Domnívám se, že značně převyšující množství ženského pohlaví v mém šetření je právě i díky škole, kde jsem výzkum prováděla, neboť na zdravotnické střední škole, kde se učí pomáhající profese, převládá množství dívek, které zde studují nad chlapci. Tento trend se promítl i do mého výzkumu.

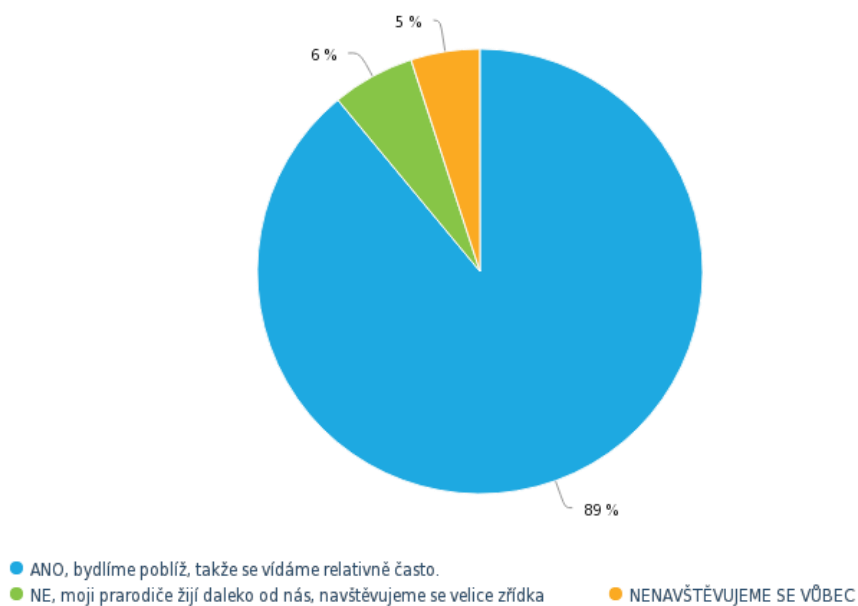
Graf 1 – Uvedte pohlaví

Následně jsem zjišťovala **věk respondentů**. Výzkumné šetření bylo provedeno ve věkové skupině adolescentů, díky čemuž vznikly následující výsledky o věkovém rozložení respondentů. *Ve věku 15 – 16 let se zúčastnilo mého výzkumu 34 respondentů, tvoří tedy 34%. Mezi 17 – 18 lety se nacházelo 56 respondentů a s 56% tedy tvoří většinovou věkovou část. 10 respondentů bylo věku 19 – 20 let a tvoří 10% výzkumného vzorku.*

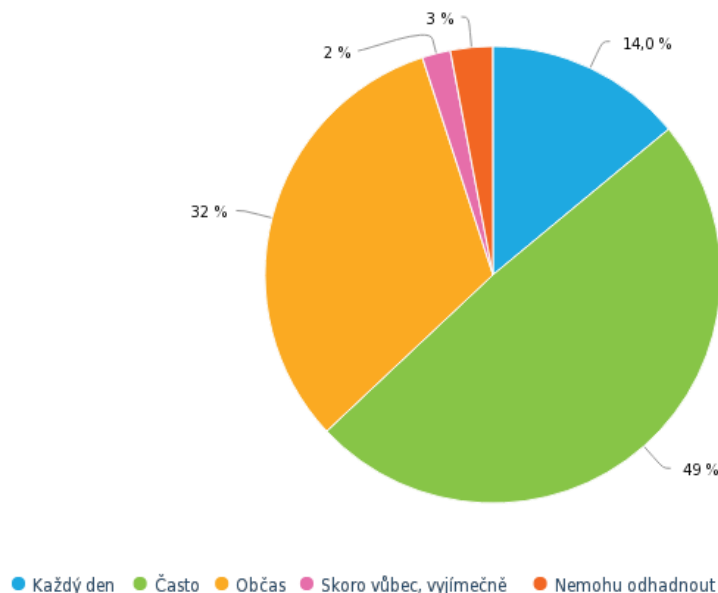
Graf 2 – Kolik je Vám let?

Ve třetí otázce jsem se ptala na to, **zda žijí respondenti poblíž svých prarodičů nebo ne**. Otázka se týkala toho, jak často se respondenti, coby vnoučata navštěvují se svými prarodiči. *Ve větším množství, 89% respondentů, což činí 89 osob, uvedlo, ANO, bydlíme poblíž, takže se vídáme relativně často. Dále 6% respondentů uvádí, že jejich prarodiče žijí daleko od nich, tudíž se vídají velice zřídka a 5% uvedlo, že se nenavštěvují vůbec.* Jelikož jsem výzkumné šetření prováděla v malém městě, mohou odpovědi na tento výsledek poukazovat na to, že respondenti díky menší vzdálenosti mezi rodinami, mají možnost se navštěvovat častěji.

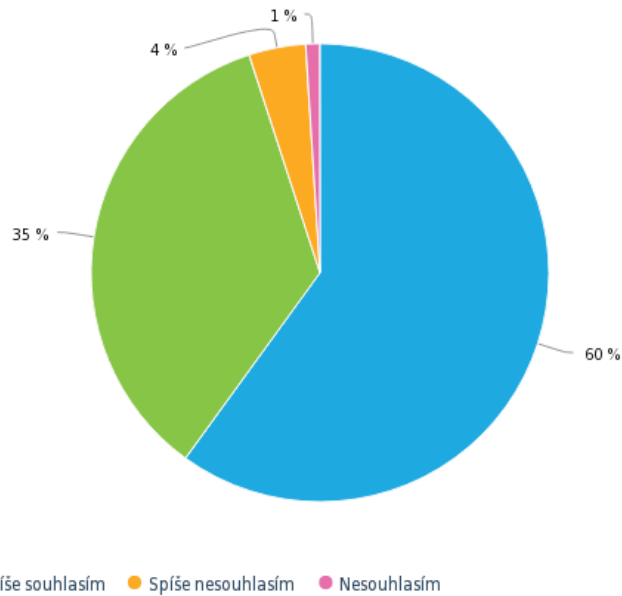
Graf 3 - Bydlíte od svých prarodičů poblíž, nebo žijí daleko od Vás?

Otázka číslo čtyři zjišťovala **míru a frekvenci péče a pomoci rodin respondentů svým starším rodinným členům**. Otázkou jsem chtěla zjistit frekvenci péče a pomoci. Celkově 14% respondentů uvedlo, že pomáhají každý den, 49% pomáhá často, 32% občas, 2% skoro vůbec, výjimečně a 3% nedovedou odhadnout. Pakliže vezmeme odpověď každý den a často, dostaneme výsledek, že 63% rodin respondentů pomáhá svým prarodičům intenzivně. Tento vysoký výsledek si interpretuji i tím, že jsem dotazník zadávala studentům, kteří studují obory zdravotnický asistent a sociální činnost, tedy humanitní a pomáhající obory. Domnívám se, že studenti, kteří studují tyto obory, jsou jednak sami osobnostně motivováni pomáhat, a jednak i rodinné zázemí může mít vliv na to, že se rozhodli pro tuto činnost tedy, že většinová část respondentů bude z rodin, kde se více pomáhá a pečuje, a i proto si vybrali toto studium, což se mimo jiné promítlo i v odpovědích na tuto otázku.

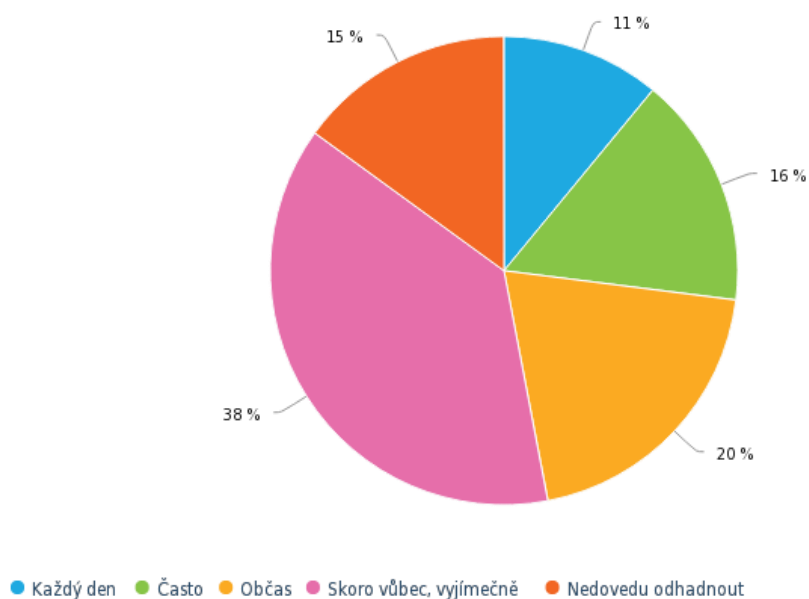
Graf 4 - Jak často pečuje a pomáhá Vaše rodina svým starším rodinným členům?

V páté otázce jsem se ptala, **zda respondenti souhlasí s tvrzením, že jsou jejich vzájemné rodinné vazby blízké**. Otázka mapuje osobní mínění na blízkost vazeb v rodině. Ze všech odpovědí, 60% respondentů s tvrzením souhlasí, též 35% respondentů spíše souhlasí s výrokem, 4% spíše nesouhlasí a 1% nesouhlasí. Zde může tvrzení poukazovat na fakt, že pokud se studenti dali na tento typ školy, lze předpokládat, že budou osobnostně předurčeni mít ke starším osobám kladný a vřelý vztah a zřejmě i proto si budou rozumět i se svými prarodiči.

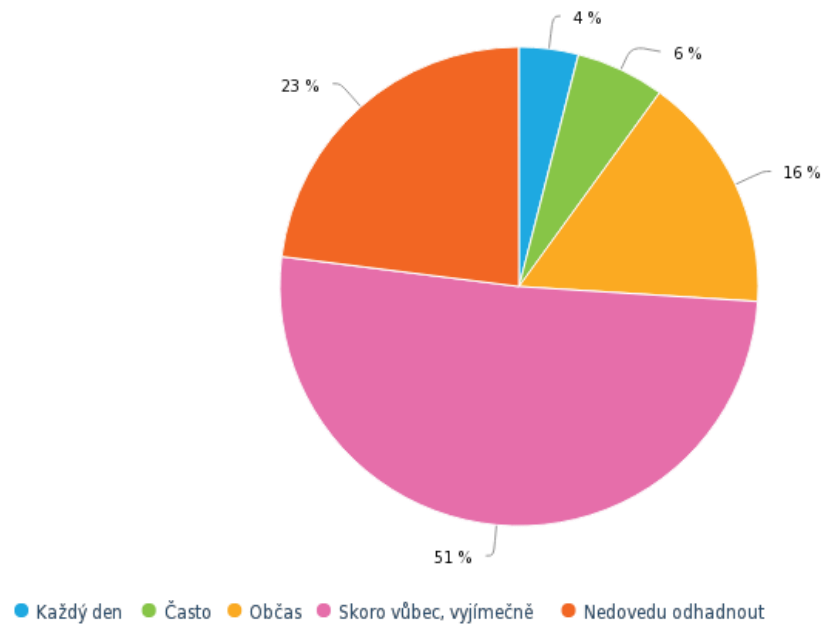
Graf 5 - Souhlasíte s tvrzením, že Vaše vzájemné rodinné vazby jsou blízké?

Následující otázka zjišťovala, **jestli prarodiče užívají internet**. Tato otázka směřuje k dnešní moderní době, kdy stále častěji i senioři využívají internetu a též sociálních sítí. Na základě toho jsem tuto a následující otázku zaměřila na danou problematiku. Myslím si, že užívání moderních technologií prarodiči, může mít i vliv na komunikaci s vnoučaty. Respondenti uvedli, že v 11% užívají jejich prarodiče internet každý den, v 16% často, 20% seniorů využívá internet občas. Dále v 38% respondenti uvedli, že využívají jejich prarodiče internet výjimečně, skoro, vůbec a 15% respondentů nedovede odhadnout četnost využívání internetu.

Graf 6 - Užívají Vaši prarodiče internet?

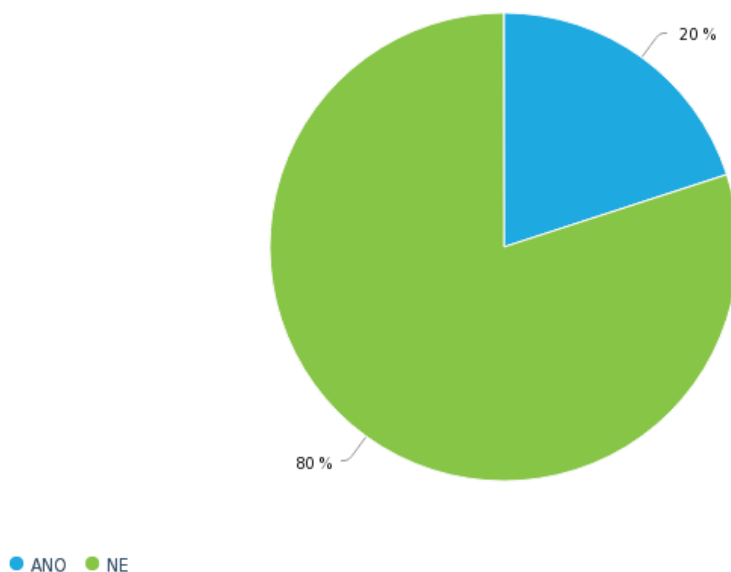
Otázka č. sedm pak přímo cílila na **sociální sítě a jejich využívání prarodiči**. Zde můžeme vidět, že dle respondentů, *4% prarodičů využívají sociální sítě každý den, 6% často, 16% občas*. Též můžeme shrnout aktivní uživatele sociálních sítí, tedy těch, kteří ji mají a využívají ji. Vzájemný součet je 26%, tedy 26 uživatelů, což tvoří čtvrtinu prarodičů mého vzorku. Z dalších odpovědí pak respondenti uvedli, že v 51% skoro vůbec, výjimečně a 23% nedovede odhadnout, jestli jejich prarodiče využívají sociální sítě.

Graf 7 - Užívají Vaši prarodiče sociální sítě?

Otázka č. osm byla zaměřena na **komunikaci prarodičů s vnoučaty na sociálních sítích**. Ověřuje předpoklad, že prarodiče, kteří mají sociální sítě se svými vnoučaty přes ně i komunikují. Jak již znázorňuje graf otázky č. osm, můžeme vidět, že *20% respondentů mého šetření je v kontaktu se svými prarodiči na sociálních sítích, zatím co ostatních 80% není*.

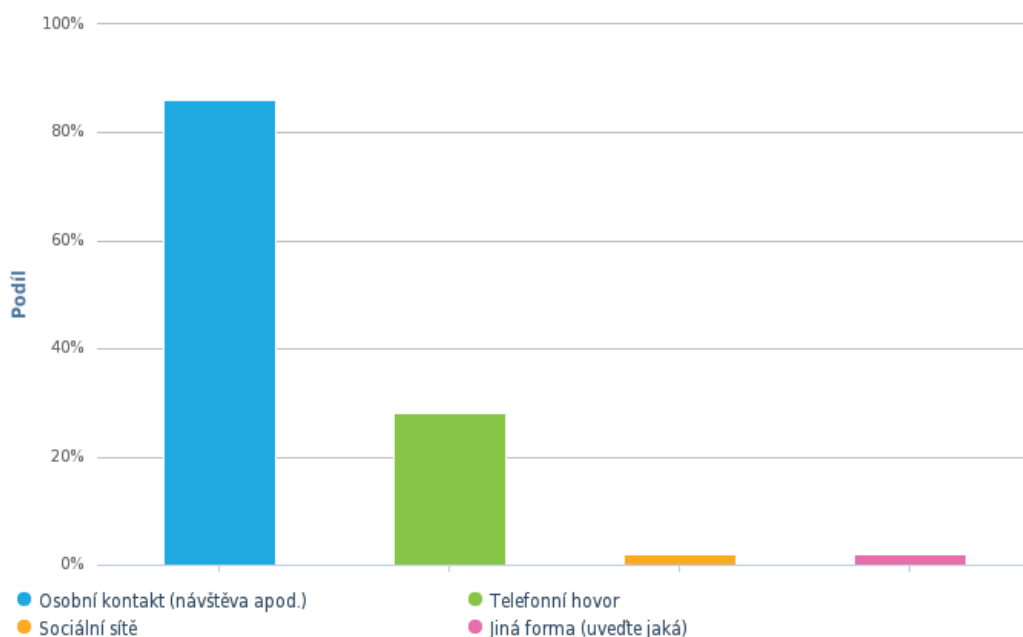

Graf 8 - Pokud je odpověď na předchozí otázku ano, komunikujete s nimi pomocí sociálních sítí?

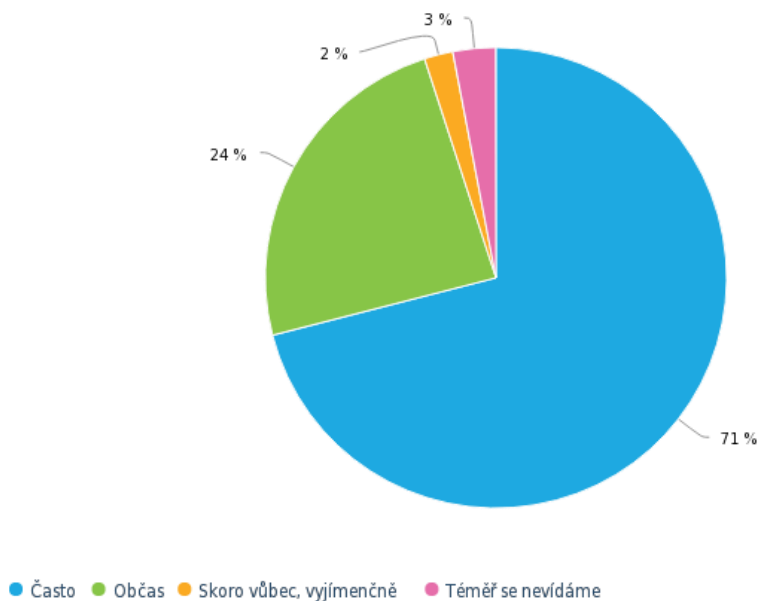
Devátá otázka sledovala **nejčastější formu kontaktu s prarodiči.**

V této otázce odpovědělo 86% respondentů, že nejčastěji se osobně navštěvují, v 28% je to pak telefonní hovor, 2% uvádí sociální sítě a 2% respondentů jinou formu, kde odpověděli, že tou jinou formou je buď dopis, nebo email. Jak tedy můžeme vidět z předchozích otázek, ačkoliv se digitální technologie a sociální sítě dostávají do popředí, stále je zde nejčastější „tradiční“ kontakt, kdy se vnoučata s prarodiči vídají na návštěvě, nebo při procházkách či výletech.

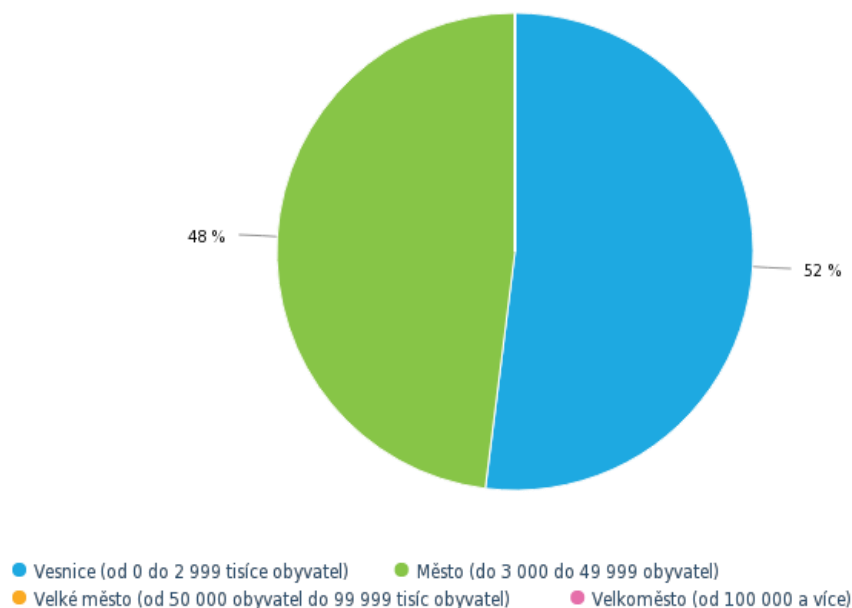
Graf 9 - Uvedte, kterou formu kontaktu využíváte při komunikaci s prarodiči nejčastěji:

Desátá otázka sledovala osobní domněnku o četnosti kontaktu vnoučat se svými prarodiči. V této otázce se respondenti vyjádřili, že v 71% jsou v kontaktu se svými prarodiči často, 24% si myslí, že občas, 2% se navštěvují výjimečně, nebo skoro vůbec a 3% přiznala, že se prakticky nevidají. Zde může hrát faktor, jak pochopí konkrétní respondent pojem častý kontakt. Pro někoho to může být 1x za měsíc a pro jiné 1x za týden.

Graf 10 - Myslím si, že jsem se svými prarodiči v kontaktu:

V jedenácté otázce jsem se ptala, kde respondenti žijí, zda ve městě, nebo ve vesnici. Abych předešla nepochopení ze strany respondentů, města jsem rozdělila podle počtu obyvatel. V této otázce 48% respondentů odpovědělo, že žijí ve městě a 52% uvedlo, že žijí na vesnici. Jelikož jsem výzkumné šetření prováděla v oblasti, kde se nachází jak města větší, či menší, tak vesnice, výsledek otázky odpovídá předpokladu, že zde nebude silně převažovat jedna odpověď.

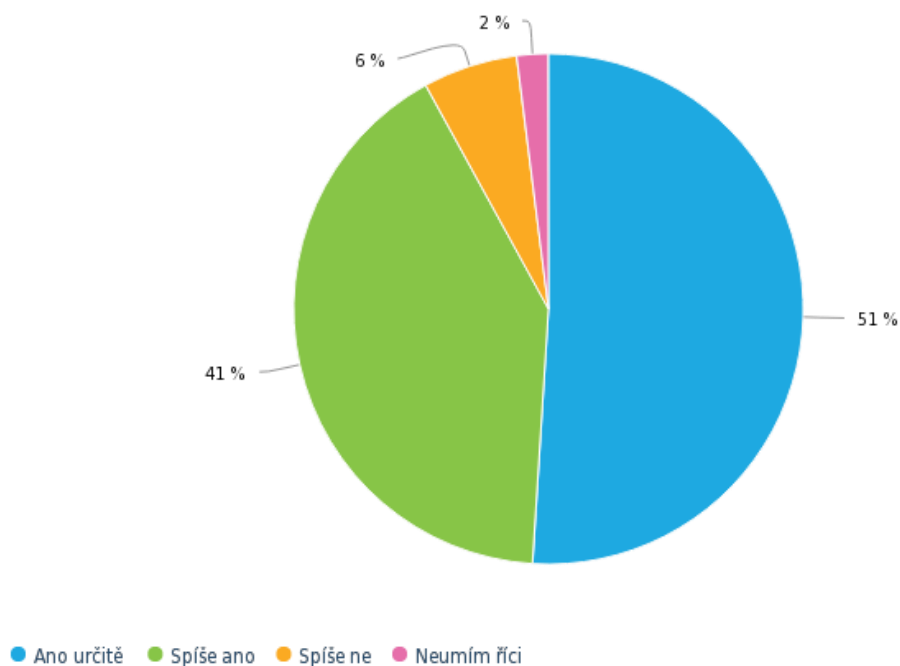
Graf 11 - Kde žije Vaše rodina? (rozděleno podle počtu obyvatel)

Dvanáctá otázka byla zaměřená na **témata, ve kterých si prarodiče nerozumí se svými vnoučaty**. V této otevřené otázce respondenti odpovídali různými odpověďmi. V zásadě, lze kategorie rozčlenit do dvou a to, na takové, kde byli odpovědi typu „*Nejsou.*“ a „*Žádné.*“, „*Ne.*“, „*Nemáme.*“ nebo odpovídali odpověďmi „*O žádných nevím, vždy si máme co říct.*“ „*Rozumíme si ve všem, můžeme se bavit o čemkoliv.*“, nebo „*Nemáme žádná témata, ve kterých si nerozumíme.*“ a pak taky „*Ve všem si jakože rozumíme.*“ Též jsem zaznamenala odpověď „*Vzhledem k tomu, že se moc často nevidáme, nedokážu říct.*“ Tuto kategorii lze tedy shrnout tak, že respondenti nemají se svými prarodiči věci, v kterých by se názorově nebo věcně rozcházeli a komunikace zde probíhá dobře.

Druhou kategorii tvoří odpovědi respondentů s konkrétními věcmi, ve kterých si nerozumí. Jednalo se např. o **vzdělání, vztahy s partnery/přítelem**, kde se prarodiče domnívají, že jejich vnučky/vnuci jsou mladí na vztah, „*Názor na to, že je mi 17 let a babička říká, že jsem na vztah s klukem mladá.*“ též pak časté bylo **tetování a piercingy**, např. odpověď jedné respondentky: „*Jakoby ty modernější věci, nechápou mě v názorech na tetování a podobných věcí, ale nevadí jim to.*“ Další byli odpovědi jako **práce prarodičů, hudba a strava, jídlo, akce**, na které mladí chodí a filmy. Početnou skupinu odpovědí pak tvořili **moderní technologie, počítače, mobily a sociální sítě**, můžeme zde demonstrovat odpovědi: „*Nerozumí mi moc ve využívání mobilu, soc. sítí, že bych nemusel tak často využívat, nelíbí se jim to, jinak si ve všem*

rozumíme.“, nebo udávají odpověď, že si nerozumí v okamžiku, kdy je mladé vnouče, tedy respondent na telefonu často. Tyto odpovědi jsou zastoupeny také jako *častý internet, elektronika*. Dále je to pak *dnešní doba, výchova, zastaralé názory, sport, politika, móda, problémy dospívajících, styl oblékání, přátelé a komunikace s nimi*. Další zdroje problému vidí ve *věku na založení rodiny, financích, životním stylu mládeže, jejich názorech a plánu do budoucna*. Můžeme zde zaznamenat rodinné problémy „*Spíš ne, ale občas se nepohodneme ohledně mamčíného partnera*.“ Typem odpovědí též byl *gender equality* apod.

Třináctá otázka směřovala na dotaz respondentům, **zda si myslí, že si se svými prarodiči rozumí**. Polovina, tzn. 51% respondentů, odpovědělo na tuto otázku ano, určitě, 41% respondentů se domnívá, že spíše ano, 6% respondentů si spíše se svými prarodiči nerozumí (spíše ne) a 2% neumí říci. Zde hraje faktor pochopení vztahu mezi prarodiči a vnoučaty jako takového. V předchozí otázce můžeme vysledovat, že respondenti, ačkoliv přiznávají, že jsou témata a oblasti, ve kterých mají rozdílné názory, neznamená to však, že si nerozumí celkově a nehodnotí vztah jako, že by si nerozuměli.

Graf 12 – Myslíte si, že si se svými prarodiči rozumíte?

U čtrnácté otázky mě **zajímal názor na vzdálenost mezi prarodiči a vnoučaty, zda si myslí, že má vliv na to, jak si spolu rozumí.** V těchto otázkách odpovědělo *Ne* 64% a *Ano* 36%. V rámci 36% respondenti odpovídali odpověďmi typu:

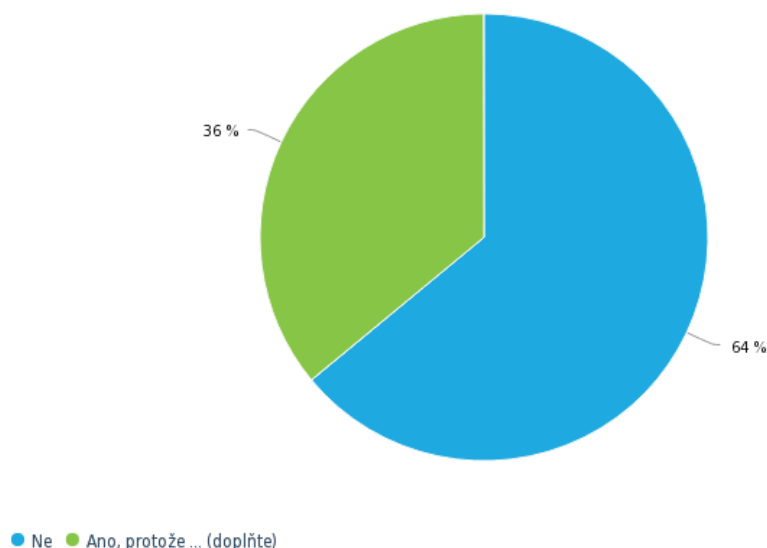
„S těmi co bydlí dál tak to má velký vliv, protože se vidíme a hned si povídáme co je nového, jak se mají atd.“, *„Vidáme se často, ale přijde mi, že i přesto, kdybychom bydleli blíže, vztahy by byli lepší“*, *„Pokud bydlí na to, bavíte se jen, co je nového atd., když bydlí blíž, tak se bavíte ovšem“*. *„Tím, že jsme od sebe kousek, tak máme lepší vztahy, protože spolu trávíme hodně času“*, které můžeme shrnout, slovy, že respondenti se domnívají, že vzájemná blízkost má velký vliv na to, jaké mají vztahy, že jsou díky tomu ty vztahy lepší. Též se vyskytovali výpovědi, kde se respondenti domnívají, že by jejich vzájemná komunikace byla dobrá, ačkoliv jsou od sebe dále, zároveň však přiznávají, že kdyby bydleli k sobě ještě blíže, byla by komunikace ještě kvalitnější. *„Se nevidáme tak často, tak si vždy máme o čem povídat, říct všechno, co se událo“*, též *„Myslím si, že kdybychom bydleli blíže k sobě, tak by naše komunikace byla lepší“*. Další výpovědi respondentů přinášejí podobné odpovědi.:

„Máme k sobě blíž, vidíme se skoro každý den, takže víme, jakože kdo co dělá.“

„Je můžu navštívit, kdy chci, když se rozhodnu, tak do 30 min jsem u nich“

„Se vidáme více, můžeme si více povídat a trávit společné chvíle“, *„Bydlíme od sebe 2 km, takže s nimi řešíme většinu věcí“*, *„Můžeme se jít jenom projít a stavit se na návštěvu“*, *„Se vidáme alespoň 3x do týdne a máme si co říct“*, *„Když se v nimi vidám častěji, tak je lépe znám“*, *„Se vidíme celkem často, můžeme spolu mluvit“*, *„S babičkou se vidám denně“*, *„K sobě máme celkově blíž“*, *„Se na sebe více těšíme“*, *„Jsme spolu každý den“*, *„Jsme blízko“*. Za komentář stojí též výpovědi respondentů, kteří vidí ve vzdálenosti překážku a díky tomu nemají vzájemné vztahy takové, jaké by očekávali. Více příklad:

„Jsme si vzdálení a nemůžeme se vidat tak často tudíž si nejsme tak blízcí“, *„Když nejsme v osobním kontaktu, vztahy postupně mizí“*, *„Nevidáme se, proto si ani nerozumíme“*.

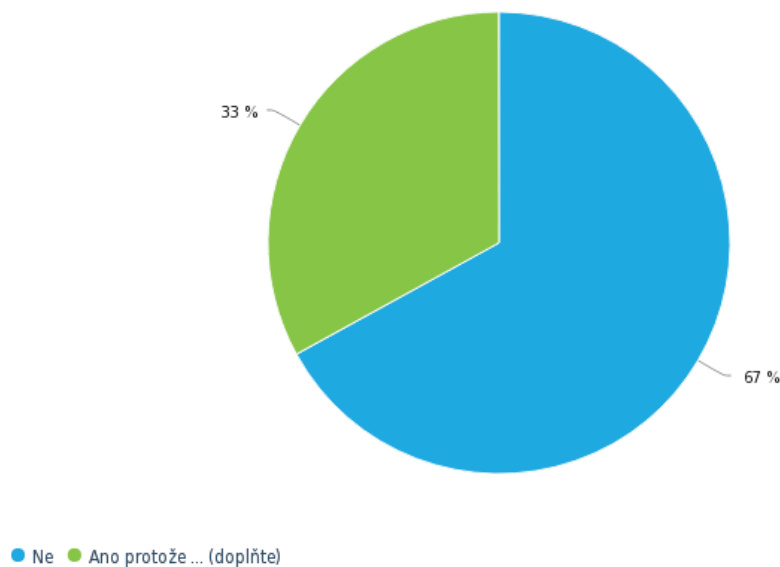

Graf 13 – Myslíte si, že Vaše vzájemná vzdálenost má vliv na to, jak si rozumíte? Pokud ano, zdůvodněte

Poslední otázka zjišťovala názor na to, jak může vzájemná vzdálenost ovlivňovat komunikaci. Můžeme shrnout, že 67% respondentů si nemyslí, že jejich vzdálenost má vliv na to, jak spolu s prarodiči komunikují, 33% respondentů mého výzkumu se domnívají, že ano. Mezi zdůvodnění, která nabízeli v odpovědích, se objevila domněnka respondentů, kde se domnívají, že vzdálenost má přímý vliv na společnou komunikaci. Můžeme demonstrovat výpovědi – *„Kdybychom bydleli blíže, rodinná komunikace by byla určitě lepší“*., *„Daleko → nekomunikujeme“*., *„Nejsme si tak blízcí“*.. Též se respondenti domnívají, že tím, že jsou v častém kontaktu, je vzájemná komunikace lepší – *„Se vidíme často a můžeme spolu hodně komunikovat“*.. Nebo *„Jelikož bydlíme relativně blízko, jsme často v kontaktu“*., *„Spolu mluvíme často“*., *„Jsme spolu častěji“*., *„Se vidíme častěji“*., *„Se častěji vídáme“*., *„Se spíše vídáme“*..

„Se vídáme často“., *„Už od mala spolu trávíme hodně času“*., *„Kdybychom se nevíдали, nebyli blízko → nekomunikujeme“*.. Mezi další varianty v odpovědích se nacházeli i preference osobního kontaktu, též, obráceně respondenti odpovídali, že tím, že se vídají málo z důvodu vzdálenosti, musejí si více volat apod. *„Je tam větší fyzický kontakt“*., *„Se můžeme vídat osobně“*., *„Spolu nemůžeme vždy komunikovat osobně“*., *„Spolu mluvíme z očí do očí a nepřetvařujeme se, mluvíme napřímo“*., *„Nemáme možnost se vídat furt, proto komunikujeme přes telefon“*., *„Nemám čas každá den za nimi jezdit, musíme si zavolat“*., *„Je něco jiného telefonát s někým, nebo s ním mluvit naživo“*., dále pak mezi odpověďmi jsem analyzovala i důvody, proč je dobré se vídat často, např.: *„Se vidíme často, takže víme, kdo co má rád“*., *„Si*

vážíme času, kdy jsme s nimi“., „Si můžeme povídat o vesnici“. Respondenti mi nabídli velké množství odpovědí, mezi dalšími pak byli i negativa: *„Někoho nemusí bavit jezdit za prarodiči“., „Otravuje ho to, tak se třeba bavit nechce“.* Dále pak *„Kdybychom od sebe bydleli dál, bylo by to o něčem jiném“., „Jsou jedny u nás a jedny dál, takže to je i podle toho“., „Máme okolo sebe stejné lidi, vždy je si o čem povídat“., „Komunikujeme dobře, ale málo, nebo chtěla bych více“., „Když nejsme v osobním kontaktu, vztahy postupně mizí“., „Jsme si blízko, takže se vidáme relativně často“., „Jsme blízko od sebe, takže hodně komunikujeme“., „Se vidáme celkem často, můžeme spolu mluvit.“, „Bydlíme v jednom domě“.*

Graf 14 – Myslíte si, že Vaše vzájemná vzdálenost má vliv na to, jak spolu komunikujete? Pokud ano, zdůvodněte

5.5. Zhodnocení výzkumné části

V předchozí kapitole jsem nastínila konkrétní výsledky z dotazníku. Následující kapitola je zaměřená na vyhodnocení hypotéz a výzkumného šetření jako takového. Zhodnocení zahrnuje výsledky, které jsou poté aplikované na konkrétní hypotézy, a je vysloven závěr, zda se potvrdily, či nikoliv.

Jsem si vědoma, že pro lepší zhodnocení hypotéz by bylo vhodnější využít sofistikovanější statistické metody, ovšem pro účel bakalářské práce a zhodnocení postačí následující.

VO1: Které faktory pozitivně ovlivňují komunikaci prarodičů s vnoučaty?

H1: „Více spolu jsou v osobním kontaktu prarodiče a vnoučata, kteří jsou místně bližší, nežli ti které dělí větší dálka“.

Hypotéza se POTVRDILA. Téměř 80% ze vzorku respondentů, kteří bydlí poblíž a jsou často v kontaktu, potvrdilo, že jsou se svými prarodiči nejen často v kontaktu, ale také že žijí poblíž a tudíž mají možnost se navštěvovat. Hypotéza byla vyvozena z otázky č. 3 a 10.

		Myslím si, že jsem se svými prarodiči v kontaktu:				
		Často	Občas	Skoro vůbec, výjimečně	Téměř se nevidáme	Celkem odpovědi:
Bydlíte od svých prarodičů poblíž, nebo žijí daleko od Vás?	ANO, bydlíme poblíž, takže se vidáme relativně často	70 (79,54%)	17 (19,32%)	1 (1,14%)	0	88
	NE, moji prarodiče žijí daleko od nás, navštěvujeme se velice zřídka	0	5 (83,3%)	1 (16,7%)	0	6
	NENAVŠTĚVUJEME SE VŮBEC	0	2 (40%)	0	3 (60%)	5

Tabulka 1 - Hypotéza 1 (vlastní zpracování)

H2: „S větší mírou pomoci v rodině souvisí bližší vztahy mezi jejími členy“.

Hypotéza se POTVRDILA. Jak mi již vyšlo, 86,6% vzorku, kteří souhlasí s tvrzením, blízkosti v rodině a pomáhají prarodičům každý den, uvedlo, že jejich rodinné vazby jsou blízké a zároveň, že pečují a pomáhají svým prarodičům každý den. Hypotéza byla vyvozena z otázek č. 4 a 5.

		Jak často pečuje a pomáhá Vaše rodina svým starším rodinným členům?					
Souhlasíte s tvrzením, že Vaše vzájemné rodinné vazby jsou blízké?		Každý den	Často	občas	Skoro vůbec, výjimečně	Nemohu odhadnout	<i>Celkem odpovědi:</i>
	souhlasím	13 (21,3%) 86,6%	37 (60,7%) 75,5%	10 (16,4%) 31,25%	0	1 (1,6%) 33,3%	61
	Spíše souhlasím	2 (5,71) 13,4%	12 (34,29%) 24,5%	18 (51,43%) 56,25%	2 (5,71%)	1 (2,86%) 33,33%	35
	Spíše nesouhlasím	0	0	4 (100%) 12,5%	0	0	
	Nesouhlasím	0	0	0	0	1 (100%) 33,33%	

Tabulka 2 - Hypotéza 2 (vlastní zpracování)

VO2: Jaký typ problému způsobují komunikační bariéry?

H3: „Více si rozumí se svými prarodiči starší vnoučata, než ta mladší“.

Hypotéza se POTVRDILA. 60% vzorku ve věku 19-20 let uvádí, že si se svými prarodiči rozumí. Ve věku 17 – 18 let je to 45% a je zajímavé zjištění, že ve věku 15 – 16 let je to 52,8%, což je více než půlka respondentů daného věku si se svými prarodiči rozumí. Hypotéza byla vyvozena z otázek č. 2 a 13.

		Kolik je Vám let?				
Myslíte si, že si se svými prarodiči rozumíte?		15 – 16 let	17 – 18 let	19 – 20 let	21 a více let	<i>Celkem odpovědi</i>
	Ano určitě	19 (35,85%) 52,8%	28 (52,83%) 48,2%	6 (11,32%) 60%	0	53
	Spíše ano	14 (33,34%) 38,9%	24 (57,14%) 41,3%	4 (9,52%) 40%	0	42
	Spíše ne	3 (42,85%) 8,3%	4 (57,15%) 6,8%	0	0	7
	Neumím říci	0	2 (100%) 3,4%	0	0	2

Tabulka 3 - Hypotéza 3 (vlastní zpracování)

H4: „Čím počítačově gramotnější prarodiče jsou, o to víc s nimi mladá vnoučata komunikují přes moderní mediální technologie“.

Hypotéza se POTVRDILA, neboť 90% ze vzorku respondentů, jejichž prarodiče užívají internet každý den a vnoučata s nimi také komunikují přes sociální sítě.

Hypotéza byla vyvozena z otázek č. 6 a 8.

Komunikujete s nimi pomocí sociálních sítí?	Užívají Vaši prarodiče internet?						Celkem odpovědi
		Každý den	Často	Občas	Skoro vůbec, výjimečně	Nedovedu odhadnout	
	ANO	10 (47,6%) 90%	3 (14,3%) 18,75%	7 (33,4%) 33,33%	1 (4,7%) 2,63%	0	
NE	1 (1,25%) 10%	13 (16,25%) 81,25%	14 (17,5%) 66,66%	37 (46,25%) 97,36%	15 (18,75%)	80	

Tabulka 4 - Hypotéza 4 (vlastní zpracování)

VO3: Jaká je nejčastější forma kontaktu prarodičů s vnoučaty?

H5: „Vnučky se svými prarodiči komunikují častěji, než vnuci“.

Hypotéza se mi POTVRDILA. Vnučky jsou téměř z 90% se svými prarodiči v kontaktu často, oproti vnukům. Hypotéza byla vyvozena z otázek č. 1 a 10.

Uveďte pohlaví:	Myslím si, že jsem se svými prarodiči v kontaktu:					Celkem odpovědi
		Často	Občas	Skoro vůbec, výjimečně	Téměř se nevidáme	
	ŽENA	64 (71,91%) 88,9%	20 (22,47%) 83,3%	2 (2,24%)	3 (3,38)	
MUŽ	8 (66,7%) 11,1%	4 (33,3%) 16,6%	0	0	12	

Tabulka 5 - Hypotéza 5 (vlastní zpracování)

H6: „Častější míru osobního kontaktu zaznamenáme mezi vnoučaty a prarodiči žijícími vesnici než ve velkoměstech“.

Hypotéza se NEPOTVRDILA. Z výzkumného šetření vyplynulo, že častěji se setkávají vnoučata a prarodiče, kteří žijí ve městech. Hypotéza byla vyvozena z otázek č. 10 a 11.

Kde žije Vaše rodina?	Myslím si, že jsem se svými prarodiči v kontaktu:				
	Často	Občas	Skoro vůbec, výjimečně	Téměř se nevidáme	<i>Celkem odpovědi</i>
Vesnice	35 (67,31%) 47,3%	15 (28,58%)	1 (1,92%)	1 (1,92%)	52
Město	39 (76,48%) 52,7%	9 (17,65%)	1 (1,46%)	2 (3,92%)	51
Velké město	0	0	0	0	0
Velkoměsto	0	0	0	0	0

Tabulka 6 - Hypotéza 6 (vlastní zpracování)

Dále výzkumná část práce nabízí odpovědi na položené výzkumné otázky:

Které faktory pozitivně ovlivňují komunikaci prarodičů s vnoučaty? Mezi faktory, které mají vliv na vztahy mezi prarodiči, patří blízká vzdálenost obou rodin a pak pomoc a péče rodiny prarodičům. Dítě se pak učí komunikaci s nimi, díky častějším návštěvám se pak mezi nimi utváří vztah.

Jaký typ problému způsobují komunikační bariéry? Mohou způsobovat různé druhy problémů. Od nepochopení světa vnoučat, přes mluvení do jejich života se snahou je ovlivňovat, řízení celé rodiny a mluvení do rodinných problémů (např. mluvení do vztahů svých dospělých dětí), až po nechut' jezdit za prarodiči na návštěvy apod., včetně přerušování kontaktu a zprerhání vazeb mezi členy rodiny.

Jaká je nejčastější forma kontaktu prarodičů s vnoučaty? Dle mého očekávání, navzdory moderní době a moderním technologiím se jako nejčastější forma objevuje ve většině rodinách osobní kontakt, včetně návštěv, procházek apod. Jak ale výzkumné šetření ukázalo, další formy jako komunikace na sociálních sítích, posílání emailů a dopisů se v rodinách též vyskytuje.

6. ZÁVĚR

Bakalářská práce pojednávala o problematice komunikace a komunikačních bariér mezi prarodiči a vnoučaty. Cílem práce byla analýza komunikace prarodičů s vnoučaty, v rámci které jsem se zaměřila na frekvenci, formu a komunikační bariéry. Teoretická část mi posloužila jako podchycení a pochopení dále zkoumané problematiky a též prohloubila moje osobní poznatky z této oblasti.

V teoretické části jsou vymezena východiska problematiky rodiny, její definice, typy rodin, funkce rodiny, problematickými rodinami, zachycuje vývojové trendy moderní rodiny 21. století a pojednává o rozvodu rodiny a jejího vlivu na dítě. Dále se zaměřuje na komunikaci, její podstatu, funkce a formy komunikace, neverbální komunikaci, včetně jejích funkcí a stručně shrnuje její charakteristiku. Část je též věnována psychologickým fenoménům zejména pak vývojové psychologii a jejímu členění do etap s ohledem na komunikační schopnosti jedince k danému období. Podrobněji se zabývá adolescencí a stářím, vč. stárnutí, coby vývojovou fází spjatou s touto prací, na kterou volně navazuje problematika mezigeneračních vztahů.

V praktické části pak pomocí dotazníků, kvantitativního výzkumného nástroje sleduje problémy a hypotézy v souladu s cílem celé práce. Můžeme konstatovat, že mezi dobré vzájemné vazby mezi vnoučaty a prarodiči významně přispívá, pokud i rodiče vnoučat mají ke svým stárnoucím rodičům pozitivní vztah, který se promítá do pomoci, péče o prarodiče a také v čase, který jako rodina tráví společně. To již bylo ostatně zmíněno i v teoretické části práce. Pokud jsou vnoučata od mala naučená navštěvovat své prarodiče, mají větší pravděpodobnost si pak v období dospívání a dospělosti k nim utvořit hezký vztah, který přináší mnoho užitečného.

Taktéž lze říci, že navzdory očekávání a moderní době jsou prarodiče s vnoučaty spojeni přes sociální sítě spíše méně, než se očekávalo. Další z domněnek pak tvrdla, že větší spojení můžeme hledat mezi rodinami na vesnici, než ve městě. Domnívám se, že jako důvody proč tomu tak je, můžeme uvést práce na polích a s dobyt看kem a jiné, kdy je málo času na další péči a vypomáhání rodinným členům a také vzdálenost, která může dělit rodinu na vesnici a prarodiče žijící ve městě, takže zřejmě proto je větší míra zaznamenána ve městě.

Pro analýzu výzkumného šetření jsem sesbírala správná data a díky tomu jsem byla schopna odpovědět na stanovené otázky a celkový cíl práce je proto naplněn a analýza komunikace prarodičů s vnoučaty byla provedena.

Věřím, že pro náš obor Sociální pedagogiky je práce přínosná, neboť podle šetření ukazuje, jak společně strávený čas a blízkost jdou ruku v ruce s hezkými vztahy. Jistě by bylo zajímavé vytváření aktivit různého typu pro prarodiče a vnoučata na prohlubování vzájemných vztahů a poznávání, též pro celou rodinu. Myslím si, že jak pro rodiny, tak pro prarodiče by to mohl být příjemně strávený čas. Rodina a její příslušníci jsou podle mého názoru jednou z největších hodnot v životě člověka a vzájemné vzpomínky, které můžeme z takového času a aktivit strávených s nimi mít, jsou nezapomenutelné a nikdo jiný nám je nemůže nahradit. Další pak jsou různé programy na podporu prarodičů s vnoučaty. Některé již existují, např. různé varianty seniorských pobytů s vnoučky zdarma, nebo dovolená s vnoučaty, pobyty pro rodiny s dětmi a další.

SEZNAM ODBORNÝCH ZDROJŮ

Literatura:

CESARI LUSSO, Vittoria. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0003-1.

ČERNÝ, Vojtěch. *Řeč těla: [neverbální komunikace pro obchodníky i běžný život]*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1658-6.

DESSAINT, Marie-Paule. *Nezačínajte stárnout: [jak žít co možná nejdéle příjemně, samostatně a důstojně]*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-255-6.

DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada, 2001. Expert (Grada). ISBN 80-7169-988-8.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-79-6.

GJURIČOVÁ, Šárka a KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada, 2003. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0415-3.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy. 2., přepracované a doplněné vydání*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4674-6.

HORT, Vladimír, HRDLIČKA, Michal, KOCOURKOVÁ, Jana a MALÁ, Eva. *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-472-9.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1369-4.

KRAUS, Blahoslav. *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-544-8.

LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1998. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-195-x.

MACEK, Petr. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-348-x.

MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Radosti a strasti prarodičů, aneb, Když máte vnoučata*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-455-x.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-75-3.

NAKONEČNÝ, Milan. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-0993-0.

PŘADKA, Milan, KNOTOVÁ, Dana a FALTÝSKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-3469-6.

ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-48-6.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0532-6.

SMĚKAL, Vladimír a MACEK, Petr ed. *Utváření a vývoj osobnosti: psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Brno: Barrister & Principal, 2002. Psychologie (Barrister & Principal). ISBN 80-85947-83-8.

STRNADOVÁ, Věra. *Interpersonální komunikace: monografie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-157-0.

TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana, LEVICKÁ, Jana, VOSEČKOVÁ Alena a MYDLÍKOVÁ, Eva. *Mezi láskou a povinností - péče očima pečovateli*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-570-7.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-291-2.

VYMĚTAL, Jan. *Lékařská psychologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-740-x.

ŽUMÁROVÁ, Monika a BALOGOVÁ, Beáta. *Medzigeneračné mosty*. Košice: MENTA MEDIA, 2009. ISBN 978-80-89392-08-7.

Elektronické zdroje:

Kvalita života ve stáří: Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 [online]. 2008, 60 s. [cit. 2018-10-29]. Dostupné z:

https://www.mpsv.cz/files/clanky/5045/starnuti_cz_web.pdf

HAMPLOVÁ, Dana. *Hlídaní vnoučat českými prarodiči v mezinárodním srovnání*. [online]. 2014, Praha: Sociologický ústav AV ČR, [cit. 2018-11-21].

Dostupné z:

http://dav.soc.cas.cz/uploads/be5a456c0a346b8d58bbfcb67699d8092e31869a_DaV_2014-1_Web_25-40.pdf.

Odborné práce

BUŠKOVÁ, Jana. *Analýza využívání a porozumění složkám neverbální komunikace: bakalářská práce* [online]. Brno, Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta,

Katedra speciální pedagogiky 2012 46 s. [cit. 2018-10-03]. Dostupné z:

https://is.muni.cz/th/ak5m5/Analyza_vyuzivani_a_porozumeni_slozkam_neverbalni_komunikace.pdf.

ČERNOCHOVÁ, Pavlína. *Neverbální komunikace v práci pedagoga základní školy: bakalářská práce* [online]. Olomouc, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého,

Ústav pedagogiky a sociálních studií, 2013 56 s. [cit. 2018-09-22]. Dostupné z:

<https://theses.cz/id/p2apdo/00174059-692157555.pdf>.

Seznam příloh

Příloha A – DOTAZNÍK použitý při výzkumném šetření

Příloha B – seznam grafů

Příloha C – seznam tabulek

Příloha A – dotazník použitý při výzkumném šetření

Dobrý den,

studuji 3. ročník oboru Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních na Univerzitě v Hradci Králové. Prosím o vyplnění dotazníku, který poslouží k praktické části mé bakalářské práce s názvem „Komunikace a komunikační bariéry v rodině mezi prarodiči a vnoučaty“. Dotazník je krátký a anonymní, veškeré údaje zůstanou v anonymitě, poslouží pouze pro účely mého výzkumného šetření. Prosím o zakroužkování, nebo doplnění odpovědi, kterou si vyberete.

Děkuji za Váš čas a pomoc.

Nikola Neugebauerová

Pojmy k vysvětlení:

Frekvence = počet opakování nějakého jevu

Průběh = doba, trvání něčeho

Komunikace = V tomto slova smyslu tedy můžeme komunikaci chápat spíše jako synonymum interakce, procesu vzájemného ovlivňování a působení. (Vybíral, 2009)

Komunikační bariéry = problémy v neporozumění při komunikaci s někým, také rozdílnost pohledů, názorů na danou problematiku

Prarodiče = příbuzenský vztah, který k nám mají otec a matka našich rodičů, spolu s nimi tvoří často základ rodiny

Vnoučata = příbuzenský vztah, který mají děti k rodičům svých vlastních rodičů

1) Uved'te pohlaví:

Muž x žena

2) Kolik je Vám let?

15 – 16 let

17 – 18 let

19 – 20 let

21 a více let

3) Bydlíte od svých prarodičů poblíž, nebo žijí daleko od Vás?

(dojezdová vzdálenost do 50 km., možnost navštěvovat se)

ANO, bydlíme poblíž, takže se vídáme relativně často.

NE, moji prarodiče žijí daleko od nás, navštěvujeme se velice zřídka

NENAVŠTĚVUJEME SE VŮBEC

4) Jak často pečuje a pomáhá Vaše rodina svým starším rodinným členům?

- A) Každý den
- B) Často
- B) Občas
- C) Skoro vůbec, výjimečně
- D) Neodvedu odhadnout

5) Souhlasíte s tvrzením, že Vaše vzájemné rodinné vazby jsou blízké?

- souhlasím
- spíše souhlasím
- spíše nesouhlasím
- nesouhlasím

6) Užívají Vaši prarodiče internet?

- A) Každý den
- B) Často
- B) Občas
- C) Skoro vůbec, výjimečně
- D) Neodvedu odhadnout

7) Užívají Vaši prarodiče sociální sítě?

- A) Každý den
- B) Často
- B) Občas
- C) Skoro vůbec, výjimečně
- D) Neodvedu odhadnout

8) Pokud je odpověď na předchozí otázku ANO, komunikujete s nimi i pomocí sociálních sítí?

ANO X NE

9) Uved'te, kterou formu kontaktu využíváte při komunikaci s prarodiči častěji:

- A) Osobní kontakt (návštěva apod.)
- B) Telefonní hovor
- C) Sociální síť
- D) Jiná forma (*uved'te jaká*)

.....

10) Myslím si, že jsem se svými prarodiči v kontaktu:

- A) Často
- B) Občas
- C) Skoro vůbec, výjimečně
- D) Téměř se nevidáme

11) Kde žije Vaše rodina? (rozděleno podle počtu obyvatel)

- A) Vesnice (od 0 do 2 999 tisíce obyvatel)
- B) Město (do 3 000 do 49 999 obyvatel)
- C) Velké město (od 50 000 obyvatel do 99 999 tisíc obyvatel)
- D) Velkoměsto (od 100 000 a více)

12) Jsou témata, ve kterých si úplně nerozumíte? Napište jaké.

13) Myslíte si, že si se svým prarodiči rozumíte?

- ANO URČITĚ
- SPÍŠE ANO
- SPÍŠE NE
- NEUMÍM ŘÍCI

14) Myslíte si, že Vaše vzájemná vzdálenost má vliv na to, jak si rozumíte?

Pokud ano, zdůvodněte

ANO, protože

.....

NE

15) Myslíte si, že Vaše vzájemná vzdálenost má vliv na to, jak spolu komunikujete? Pokud ano, zdůvodněte

ANO, protože

.....

NE

Příloha B – seznam grafů

Graf 1 - *Uved'te pohlaví:*

Graf 2 - *Kolik Vám je let?*

Graf 12 - *Bydlíte od svých prarodičů poblíž, nebo žijí daleko od Vás?*

Graf 13 - *Jak často pečuje a pomáhá Vaše rodina svým starším rodinným členům?*

Graf 14 - *Souhlasíte s tvrzením, že Vaše vzájemné rodinné vazby jsou blízké?*

Graf 15 - *Užívají Vaši prarodiče internet?*

Graf 16 - *Užívají Vaši prarodiče sociální sítě?*

Graf 17 - *Pokud je odpověď na předchozí otázku ano, komunikujete s nimi pomocí sociálních sítí?*

Graf 18 - *Uved'te, kterou formu kontaktu využíváte při komunikaci s prarodiči nejčastěji:*

Graf 19 - *Myslím si, že jsem se svými prarodiči v kontaktu:*

Graf 20 - *Kde žije Vaše rodina? (rozděleno podle počtu obyvatel)*

Graf 12 – *Myslíte si, že si se svými prarodiči rozumíte?*

Graf 13 – *Myslíte si, že Vaše vzájemná vzdálenost má vliv na to, jak si rozumíte? Pokud ano, zdůvodněte*

Graf 14 – *Myslíte si, že Vaše vzájemná vzdálenost má vliv na to, jak spolu komunikujete? Pokud ano, zdůvodněte*

Příloha C – seznam tabulek

Tabulka 1 – *Hypotéza 1* (vlastní zpracování)

Tabulka 2 – *Hypotéza 2* (vlastní zpracování)

Tabulka 3 – *Hypotéza 3* (vlastní zpracování)

Tabulka 4 – *Hypotéza 4* (vlastní zpracování)

Tabulka 5 – *Hypotéza 5* (vlastní zpracování)

Tabulka 6 – *Hypotéza 6* (vlastní zpracování)